

Forfatter: Kierkegaard, Søren

Titel: Kjerlighedens Gjerninger

Citation: Kierkegaard, Søren: "Kjerlighedens Gjerninger", i Kierkegaard, Søren: *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. 9*, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2004 .
Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-kg-txt-shoot-id8fc895d2-c75c-4941-894f-9ab9cb0b4209.pdf> (tilgået 13. juli 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. 9

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.
[Læs CC0-erklæringen](#)

III. A

Rom. XIII, 10. Kjerlighed er Lovens Fylde

»At love er ærligt, men at holde er besværligt« siger Ordsproget; men med hvad Ret? Det er dog vel aabenbart det at holde, der er det Ærlige, og da kan Ordsproget have Ret, at det at holde er det Ærlige og tillige det Besværlige. Men hvad bliver saa det at love? Ordsproget siger jo, efter den anførte Forklaring, Intet om hvad det er; maaskee er da det at love slet Intet; maaskee er det mindre end Intet; maaskee advarer Ordsproget endog mod det at love, som vilde det sige: spild ingen Tid paa det at love, det at holde, hvilket er det Ærlige, er besværligt nok. Og sandeligen, det at love er vistnok langt fra Ærlighed, selv naar Løftet ingenlunde er uærligt meent. Skulde det ikke og være betænkeligt at give »det at love« Navn af Ærlighed, betænkeligt i en Verden, der svigefuldt lover saa meget, i en Slægt, der kun er altfor tilbøielig til at love og til ærligt at bedrage sig selv ved at love; skulde det ikke være betænkeligt for Ordsprogets eget Vedkommende, da jo et andet Ordsprog, der ogsaa kjender Verden og Menneskene, veed af Erfaring, at »laante Penge, naar de – efter Løfte tilbagebetales, ere fundne Penge«? Hellere matte man vel derfor gaae til den modsatte Yderlighed og sige »det at love er en Uærlighed«, antagende, at det just er eiendommeligt for den sande Trofasthed, at den ikke gjør Løfter, at den ikke spilder Tiden med at love, ikke smigrer sig selv ved at love, ikke fordrer dobbelt Betaling først for Løftet og saa for Opfyldelsen af Løftet. Dog allerhelst maa man søge, ene og afgjort at samle Opmærksomheden paa det at holde, medens, som til en Indledning, en vækkende Paamindelse af den Myndige advarer mod det at love.

Der findes i den hellige Skrift (Mth. 21, 28-32) en Parabel, som kun sjældent fremdrages i det gudelige Foredrag, og som dog er saa lærerig og saa opvækkende. Lad os da dvæle lidt ved den. Der var »et Menneske som havde to Sønner«, deri ligner han hiin den forlorne Søns Fader, som ogsaa havde to Sønner; ja Ligheden mellem disse tvende Fædre er endnu større, thi den Fader, om hvem her er Talen, hans ene Søn var ogsaa en forlorn Søn, som vi nu skulle høre af Fortællingen. Faderen »gik til den første og sagde: Søn, gik hen, arbeid i Dag udi min Viingaard. Men han svarede og sagde: jeg vil ikke; men derefter angrede det ham, og han gik hen. Og Faderen gik til den anden og sagde ligesaa. Men han svarede og sagde: Herre jeg vil; og gik ikke hen. Hvilken af disse To gjorde Faderens Villie?« Vi kunne ogsaa spørge paa en anden Maade, hvilken af disse To var den forlorne Søn? Mon ikke han, der sagde ja, han den Lydige, der ikke blot sagde »ja«, men sagde »Herre jeg vil«, som for at vise sin ubetingede, lydige Underkastelse under Faderens Villie? Mon ikke han, der sagde »ja«, han, der i al Stilhed gik fortabt, saa det ikke let blev saaledes vitterligt om ham som om hiin den forlorne Søn, der ødte sit Gods med Skjøger og endte med at vogte Sviin, men ogsaa endte med at gjenvindes? Mon ikke han, der sagde »ja«, han, der paa en mærkelig Maade ligner hiin den forlorne Søns Broder, thi som dennes Retfærdighed er gjort mistænkt i Evangeliet, skjøndt han dog kaldte sig selv den Retfærdige eller den gode Søn, saaledes har maaskee ogsaa denne Broder (vi har jo i Sproget et eget Udtryk, som vi for Korthedens Skyld kunne bruge om ham) Jabroderen, anseet sig selv for at være den gode Søn – sagde han ikke ogsaa »ja«, sagde han ikke: »Herre jeg vil«, og det at love er jo ærligt, siger Ordsproget! Den anden Broder derimod sagde »nei«. Et saadant »Nei«, der dog betyder at man netop gjør hvad man sagde nei til, kan stundom være grundet i en ikke uforklarlig Særhed. I et saadant skrømtet »Nei« skjuler sig stundom den paa Jorden landflygtige og fremmede Ærlighed, hvad enten det nu er, fordi den Talende er bleven saa væmmelig ved atter og atter at høre det »Ja«, der betyder, at man ikke gjør hvad man siger, at han har vænt sig til at sige Nei, hvor Andre sige Ja, for saa igjen at gjøre hvad Jabrødrene lade være at gjøre; eller det er fordi den Talende har en bekymret Mistillid til sig selv, og derfor undgaaer at love Noget, at han ikke skal love for meget; eller det er fordi den Talende i oprigtig Iver for at gjøre det Gode ønsker at afværge et Løftes hykkelske Skin. Dog i Evangeliet er dette »Nei« ikke saaledes sagt, uden at være meent, det er virkelig en Ulydighed af Sønnen; men han angrer det, og gaaer dog hen og gjør Faderens Villie.

Men hvad vil nu Parablen indskærpe, mon ikke, hvor farligt det er at forhaste sig med at sige »ja«, selv om det er meent i Øieblikket. Jabroderen er ikke fremstillet som Den, der var en Bedrager, da han sagde »ja«, men som Den, der blev en Bedrager, fordi han ikke holdt sit Løfte, og endnu nøiagtigere som Den, der netop ved sin Ivrighed i at love blev en Bedrager, det vil sige, Løftet blev netop Snaren; havde han ikke lovet Noget, havde han maaskee snarere gjort det. Naar man nemlig siger ja eller lover Noget, da bedrager man saa let sig selv og bedrager lettelligen ogsaa Andre, som havde man allerede gjort hvad man lovede, eller som havde man ved at love dog gjort Noget af det, man lover at gjøre, eller som var Løftet selv noget Fortjenstligt. Og naar man saa dog ikke gjør hvad man lovede, saa er Veien bleven saa lang, inden man kommer tilbage til Sandheden igjen og blot naaer Begyndelsen paa at gjøre dog lidt af hvad man lovede. Ak, det man lovede at gjøre var maaskee vidtløftigt nok, men nu er man ved Hjælp af det uopfyldte Løfte kommen paa et Sandsebedrags Afstand fra Begyndelsen. Det er nu ikke længer, som det var i hiint Øieblik,

da man tog Feil af Veien og istedenfor at begynde paa Arbeidet svingede udenom ved Hjælp af Løftet. Hele denne Omvei skal man tilbage, førend man igjen naaer Begyndelsen. Den Vei derimod fra at have sagt nei, den Vei gjennem Angeren til saa at gjøre det godt igjen, den er meget kortere og meget lettere at finde. Løftets »Ja« er søvndyssende, men det udtalte og altsaa af En selv hørte »Nei« er opvækkende, og Angeren gjerne ikke langt borte. Den, som siger »Herre jeg vil«, han synes i samme Øieblik godt om sig selv; Den, som siger »nei«, han bliver næsten bange for sig selv. Men denne Forskjel er meget betydelig i det første Øieblik, og meget afgjørende i det andet Øieblik; dog er det første Øieblik det Øieblikkeliges Dom, det andet Øieblik er Evighedens Dom. Just derfor er Verden saa tilbøielig til Løfter, thi det Verdslige er det Øieblikkelige, og et Løfte tager sig øieblikkeligt saa godt ud; just derfor er Evigheden mistænkelig mod Løfter, som den er mistænkelig mod alt det Øieblikkelige. Antaget, at ingen af Brødrene gik hen og gjorde Faderens Villie, saa var dog Den, der sagde Nei, bestandigt forsaa vidt nærmere ved at gjøre Faderens Villie, som han var nærmere ved at blive *opmærksom* paa, at han ikke gjorde Faderens Villie. Et »Nei« skjuler ikke over Noget, men et »Ja« bliver saa let et Sandsebedrag, et Selvbedrag, som af alle Vanskeligheder maaskee er den vanskeligste at overvinde. O, det er kun altfor sandt, »at Veien til Fortabelse er brolagt med gode Forsætter«, og det er vist, at det Allerfarligste for et Menneske er, at gaae tilbage ved Hjælp af gode Forsætter, item ved Hjælp af Løfter. Det er saa vanskeligt at opdage, at det virkeligen er Tilbagegang. Naar en Mand vender En Ryggen og gaaer, saa er det let at see, at han gaaer bort, men naar et Menneske hiter paa at vende Ansigtet mod det, han gaaer bort fra, hiter paa at gaae baglænds, medens han med Mine og Blik og Tilraab hilser ad En, forsikkrende og atter forsikkrende han nu strax kommer, eller vel endog i eetvæk sigende »her er jeg« – uagtet han fjerner sig mere og mere vel at mærke baglænds: saa er det ikke saa let at blive opmærksom. Og saaledes ogsaa med Den, der, riig paa gode Forsætter og hurtig til at love, baglænds fjerner sig mere og mere fra det Gode. Ved Hjælp af Forsættet og Løftet har han nemlig Retningen mod det Gode, er han vendt mod det Gode, og med denne Retning mod det Gode gaaer han dog baglænds mere og mere bort derfra. Med hvert fornyet Forsæt og Løfte seer det ud som gjorde han et Skridt fremad, og dog, han bliver ikke blot ikke staaende, men han gjør virkelig et Skridt tilbage. Det forfængeliggjorte Forsæt, det uopfyldte Løfte efterlader Mismod, Forstemthed, som maaskee snart igjen blusser op i et endnu hidsigere Forsæt, der kun efterlader mere Mathed. Som Drankeren bestandigt behøver stærkere og stærkere Ophidselse – for at blive beruset, saaledes behøver Den, der forfaldt til Løfter og Forsætter, bestandigt mere og mere Ophidselse – for at gaae tilbage. Vi anprise ikke den Søn, som sagde Nei, men vi stræbe af Evangeliet at lære, hvor farligt det er at sige »Herre jeg vil«. Et Løfte er i Forhold til det at handle en Skifting, man tage sig derfor vel iagt. Just i det Øieblik, da Barnet er født, da Moderens Glæde er størst, fordi hendes Lidelse er forbi, da hun netop for Glæde maaskee er mindre opmærksom, da komme, saa mener Overtroen, de fjendtlige Magter, og lægge en Skifting istedenfor Barnet. Og ved Begyndelsens store, men derfor ogsaa farefulde Øieblik, da, naar man skal til at begynde, da komme fjendtlige Magter og stikke En Løftets Skifting til, forhindrende fra at gjøre den virkelige Begyndelse, ak, hvor Mangen er ikke paa den Maade bleven bedragen, ja som forjort.

See derfor er det saa vigtigt for et Menneske i alle hans Forhold, betræffende hver en Opgave, at Opmærksomheden strax, udeelt samles heel paa det Væsenlige og det Afgjørende. Saaledes ogsaa med Kjerligheden, at den i intet Øieblik faaer Lov til at synes noget Andet end den er, eller Tilsyneladelsen vel endog sætter sig fast og bliver en Snare, at Kjerligheden ikke kommer til at give sig god Tid, ikke til i smigrende Indbildning at forlyste sig ved sig selv, men at den strax er i Gang med Opgaven og nødsaget til at forstaae, at ethvert Øieblik forinden er et spildt Øieblik og mere end blot Tidsspilde, at enhver anden Yttring af den er Sinkelse og Tilbagegang. Dette er just udtrykt i vor Textes Ord:

Kjerlighed er Lovens Fylde,

og dette Ord ville vi nu gjøre til Gjenstand for Betragtningen.

Dersom altsaa Nogen spørger, »hvad er Kjerlighed«, saa svarer Paulus »den er Lovens Fylde«, og i samme Øieblik er ved Svaret ethvert yderligere Spørgsmaal forhindret. Thi Loven, ak, den er allerede en vidtløftig Sag, men at opfylde Loven – ja, Du indseer selv, skal dette naaes, da er der intet Øieblik at spille. Der er vistnok mangel Gang i Verden nysgjerrigt blevet spurgt »hvad er Kjerlighed«, og saa har der mangel Gang været en Ørkesløs, der svarende indlod sig med den Nysgjerrige, og disse Tvende, Nysgjerrigheden og Ørkesløsheden, syntes saa godt om hinanden, de kunne næsten ikke blive kjede af hinanden eller af at spørge og svare. Men Paulus indlader sig ikke med Spørgeren, allermindst paa Vidtløftigheder, tvertimod han fanger ved sit Svar, han fanger Spørgeren i Lydighed under Loven, han giver ved Svaret øieblikkeligt Retningen og giver Fart til at handle derefter. Dette er ikke blot Tilfældet med dette Pauli Svar, men det er Tilfældet med alle Pauli Svar og med alle Christi Svar; denne Maade at svare paa, at svinge af fra Spørgsmaalets Retning mod det Fjerne for øieblikkeligt at bringe Spørgeren Opgaven, hvad han har at gjøre, saa nær paa Livet som muligt, er netop eiendommeligt for det Christelige. Hiin eenfoldige Vise i Oldtiden,

der i Erkjendelsens Tjeneste dømte Hedenskabet, han forstod den Kunst at spørge, ved Spørgsmaalet at fange hver Svarende i Uvidenheden; men det Christelige, der ikke forholder sig til en Erkjenden, men til en Handlen, har den Eiendommelighed, at svare og ved Svaret at fange Enhver til Opgaven. Derfor var det for Pharisæere og Spidsfindige og Ordkløvere og Grublere saa farligt at spørge Christus; thi vel fik Spørgeren altid Svar, men han fik tillige ved Svaret, i en vis Forstand, meget for meget at vide, han fik et fangende Svar, der ikke sindrigt indlod sig i Vidtløftighed med Spørgsmaalet, men med guddommelig Myndighed greb Spørgeren og forpligtede ham til at gjøre derefter, medens Spørgeren maaskee kun ønskede at blive paa Nysgjerrighedens eller Videbegjerlighedens eller Begrebsbestemmelsens vidtløftige Afstand fra ham selv og fra - at gjøre det Sande. Hvor Mangen har ikke spurgt »hvad er Sandhed«, og i Grunden haabet paa, at det havde lange Udsigter inden Sandheden kom ham saa nær, at den i samme Nu vilde bestemme, hvad der i dette Øieblik var hans Pligt at gjøre. Da Pharisæeren »for at gjøre sig retfærdig« spurgte »hvo er min Næste«, da tænkte han vistnok, at det maatte blive en meget vidtløftig Undersøgelse, at det maaskee kunde være saare lang Tid og saa dog maaskee ende med den Indrømmelse, at det var en Umulighed ganske nøiagtigt at bestemme Begrebet »Næsten« - derfor var det jo just han spurgte, for at søge Udflugt, for at spille Tid, for at gjøre sig retfærdig. Men Gud griber de Vise i deres Daarskab, og Christus fangede Spørgeren i Svaret, der indeholdt Opgaven. Og saaledes med ethvert Christi Svar. Ikke ved vidtløftig Tale advarer han mod de unyttige Spørgsmaal, som kun føde Trætte og Udflugter, ak, den vidtløftige Tale derimod er da ikke stort bedre end det, den vil modarbeide; nei, som han lærte, saaledes svarer han ogsaa med guddommelig Myndighed, thi det Myndige er netop at sætte Opgaven. Den hykkelske Spørger fik Svar efter Fortjeneste, men ikke efter Ønske, han fik ikke et Svar, som kunde være Nysgjerrigheden, ei heller et Svar han kunde løbe med, thi Svaret beholder den mærkelige Egenskab, at naar det fortælles videre, fanger det strax den Enkelte, hvem det fortælles, ham særligen til Opgaven. Selv om Nogen formasteligt vilde forsøge at fortælle et eller andet Christi Svar som en Anekdote, det hjælper ikke, det lader sig ikke gjøre, Svaret fanger ved at forpligte Den, hvem det fortælles, til Opgaven. Et sindrigt Svar, der henvender sig til den menneskelige Sindrigthed, er egentligen ligegyldigt ved hvo der har sagt det og til hvem det siges. Ethvert Christi Svar har lige den modsatte Egenskab, hvilken dog er et Dobbelt: det er uendeligt vigtigt, at det er Christus, som har sagt det, og naar det fortælles den Enkelte, er det just *ham*, det fortælles, hele Evighedens Eftertryk ligger paa, at det er ham, selv om det paa den Maade fortælles alle Enkelte. Sindrigheden er indadvendt i sig selv og forsaavidt som blind, den er uvidende, om Nogen seer paa den, og kommer Ingen for nær ved at see paa ham; den guddommelige Myndighed derimod er som lutter Øie, nødsager først den Tiltalte til at see, hvem det er han taler med, og fæster da sit gjennemborende Blik paa ham og siger med dette Blik: det er Dig, til hvem der tales. Derfor ville Menneskene saa gjerne have med Sindrigheden og Dybsindigheden at gjøre, thi den kan man lege Blindebuk med, men Myndigheden ere de bange for.

Og derfor ville Menneskene maaskee ikke saa gjerne indlade sig med Pauli Svar, der, som sagt, er fangende. Saasnaart der nemlig paa Spørgsmaalet om hvad Kjerlighed er, svares noget Andet, saa bliver der ogsaa Tid, Mellemrum, et ledigt Øieblik, saa bliver der gjort Nysgjerrigheden og Ørkesløsheden og Selvskheden en Indrømmelse. Men er Kjerlighed Lovens Fylde, saa er der end ikke Tid til et Løfte - thi det at love er her benyttet som et Udtryk for det Sidste, der vil give Kjerligheden en forkeert Retning bort fra at handle, bort fra *strax* at begynde paa Opgaven; Løftet ligger jo lige ved Begyndelsen og ligner den skuffende uden dog at være den. Selv derfor, hvis dette Løfte om Kjerlighed ikke saa let var et Øiebliks Ophidselse, der i næste Øieblik er Skuffelse, en øieblikkelig Opblussen, der efterlader Mathed, et Spring fremad, som fører tilbage, en Forudgriben, som atter sinkende holder igjen, en Indledning, der ikke fører til Sagen, selv om dette ikke var saa, Løftet er dog en Dvælen, en drømmende eller nydende, eller undrende eller letsindig eller indbildsk Dvælen ved Kjerligheden, som maatte den først samle sig, eller som betænkte den sig, eller som forundrede den sig over sig selv eller over hvad den skal formaae, Løftet er en Dvælen ved Kjerligheden og derfor Spøg, en Spøg, der kan blive farlig, thi i Alvor er Kjerligheden Lovens Fylde. Men den christelige Kjerlighed, som giver Alt bort, har netop af den Grund Intet at bortgive, intet Øieblik og intet Løfte. Dog er dette ingen Travlhed, mindst af Alt en verdslig Travlhed, og Verdslighed og Travlhed ere da uadskillelige Tanker. Thi hvad er det, at være travl? Man mener i Almindelighed, at Maaden, paa hvilken et Menneske er beskæftiget, er det, der bestemmer om han skal kaldes travl. Men dette er ikke saa. Det er kun indenfor en nærmere Bestemmelse, at Maaden er det afgjørende, naar nemlig først Gjenstanden er bestemt. Den, der kun beskæftiger sig med det Evige, uafbrudt, i ethvert Øieblik, dersom dette var muligt, han er ikke travl. Den, der altsaa virkeligen beskæftiger sig med det Evige, han er aldrig travl. At være travl er deelt og adspredt (hvad der følger af Gjenstanden for Beskæftigelsen), at beskæftige sig med alt det Mangfoldige, hvori det just er et Menneske umuligt at være heel, heel i det Altsammen eller heel i nogen enkelt Deel, hvilket kun kan lykkes den Afsindige. At være travl er deelt og adspredt at beskæftige sig med, hvad der gjør et Menneske deelt og adspredt. Men den christelige Kjerlighed, der er Lovens Fylde, er netop heel og samlet tilstede i hver dens Yttring; og dog er den idel Handlen; den er altsaa lige saa langt fra Uvirksomhed som fra Travlhed. Aldrig optager den Noget forud og giver et Løfte istedenfor Handling; aldrig tilfredsstiller den sig selv i den Indbildning at være færdig; aldrig dvæler den nydende ved sig selv; aldrig sidder den ørkesløs forundret over sig selv. Den er ikke hiin skjulte, lønlige, gaadefulde Følelse bag det Uforklarliges Gitter, hvilken Digteren vil lokke til Vinduet; ikke en Stemning i Sjelen, der kjælent ingen Lov kjender, ingen vil kjende, eller vil have sig sin egen Lov og kun lytte efter Sange: den er idel Handlen, og hver dens Gjerning er hellig, thi den er Lovens Fylde.

Saaledes er den christelige Kjerlighed; selv om den ikke er eller var saaledes i noget Menneske (medens dog enhver Christen ved at blive i Kjerlighed arbejder for, at hans Kjerlighed maatte blive denne), den var dog saaledes i Ham, der var Kjerlighed, i vor Herre Jesus Christus. Den samme Apostel siger derfor om ham (Rom. 10, 4), at »Christus var Lovens Ende«. Hvad Loven ikke formaaede at frembringe, saa lidet som at gjøre et Menneske saligt, det var Christus. Medens Loven derfor med sin Fordring blev Alles Undergang, fordi de ikke vare hvad den fordrede, og kun ved den lærte Synden at kjende: saa blev Christus Lovens Undergang, fordi han var, hvad den fordrede. Dens Undergang, dens Ende; thi naar Fordringen er opfyldt, er Fordringen kun til i Opfyldelsen, men altsaa er den ikke til som Fordring. Ligesom Tørsten, naar den stilles, kun er til i Vederqvægelsens Lise, saaledes kom Christus ikke for at afskaffe Loven, men for at fuldkommengjøre den, saa den fra nu af er til i Fuldkommengjørelsen.

Ja, han var Kjerlighed, og hans Kjerlighed var Lovens Fylde. »Ingen kunde overbevise ham om nogen Synd«, end ikke Loven, der veed Alt med Samvittigheden; »der var og ikke Sviig i hans Mund«, men Alt i ham var Sandhed; der var i hans Kjerlighed ikke et Øieblik, ikke en Følelse, ikke et Forsæts Afstand fra Lovens Fordring til dens Opfyldelse; han sagde ikke som hiin ene Broder nei, ei heller ja som den anden Broder, thi hans Spise var at gjøre Faderens Villie: saaledes var han Eet med Faderen, Eet med hver een Fordring i Loven, saa det at fuldkomme den var Trangen i ham, hans eneste Livsfor nødighed. – Kjerligheden i ham var idel Handlen; der var intet Øieblik, ikke eet eneste i hans Liv, hvor Kjerligheden i ham kun var en Følelses Uvirksomhed, der søger efter Ord, medens den lader Tiden gaae, eller en Stemning, der er sig selv en Tilfredsstillelse, dvæler ved sig selv, medens der ingen Opgave er, nei hans Kjerlighed var idel Handlen; selv naar han græd, udfyldte dette ikke Tiden, thi vidste Jerusalem end ikke, hvad der tjente til dens Fred, han vidste det, vidste de ved Lazari Grav Sørgende ikke hvad der skulde skee, han vidste dog hvad han vilde gjøre. – Hans Kjerlighed var heel tilstede i det Mindste som i det Største, den samlede sig ikke stærkere i enkelte store Øieblkke, som vare det daglige Livs Timer uden Lovens Fordringer; den var ligelig i ethvert Øieblik, ikke større da han udaandede paa Korset end da han lod sig føde; det var den samme Kjerlighed der sagde »Maria har valgt den bedre Deel«, og den samme Kjerlighed, der med et Blik straffede – eller tilgav Petrus; det var den samme Kjerlighed, da han modtog Disciplene, der glade vendte hjem fra i hans Navn at have gjort Undergjerninger, og den samme Kjerlighed da han fandt dem sovende. – Der var i hans Kjerlighed ingen Fordring til noget andet Menneske, noget andet Menneskes Tid, Kraft, Bistand, Tjeneste, Gjenkjerlighed, thi hvad Christus fordrede af ham var ene det andet Menneskes Gavn, og han fordrede det alene for det andet Menneskes Skyld; intet Menneske levede med ham, der elskede sig selv saa høit som Christus elskede ham. Der var i hans Kjerlighed ingen tingende, eftergivende, partisk Overenskomst med noget Menneske udenfor den Overenskomst, som i ham var med Lovens uendelige Fordring; der var i Christi Kjerlighed ingen Fritagelse for ham fordret, ikke den ringeste, ikke en Hviids. – Hans Kjerlighed gjorde ingen Forskjel, ikke den ømmeste mellem Moderen og andre Mennesker, thi han pegede paa sine Disciple og sagde »disse er min Moder;« og atter Discipelens Forskjel gjorde hans Kjerlighed ikke, thi hans eneste Ønske var, at Enhver vilde blive hans Discipel, og dette ønskede han for Enhvers egen Skyld; og atter mellem Disciplene gjorde hans Kjerlighed ingen Forskjel, thi hans guddommelige-menneskelige Kjerlighed var netop den ligelige til alle Mennesker, at ville frelse dem alle, og den ligelige til alle dem, der vilde lade sig frelse. – Hans Liv var idel Kjerlighed og dog var hele dette hans Liv kun een eneste Arbeidsdag, han hvilede ikke før den Nat kom, da han ikke mere kunde arbejde; før den Tid vexlede hans Arbeide ikke med Dagens og Nattens Skifte, thi arbeidede han ikke, saa vaagede han i Bønnen. – Saaledes var han Lovens Fylde. Og som Løn derfor fordrede han Intet, thi hans eneste Fordring, hans eneste Hensigt med hele sit Liv fra Fødselen til Døden var uskyldigt at ofre sig selv – hvad end ikke Loven, naar den fordrer Sit til det Yderste, turde fordre. – Saaledes var han Lovens Fylde; han havde ligesom kun een Medvider, der nogenlunde var istand til at følge ham, en Medvider, som var opmærksom og søvnløs nok til at forske efter, det var Loven selv, der fulgte ham Skridt for Skridt, Time for Time med sin uendelige Fordring; men han var Lovens Fylde. – Hvor fattigt aldrig at have elsket, o, men selv det Menneske, som blev rigest ved sin Kjerlighed, hvor er dog hans hele Rigdom kun Armod mod denne Fylde! Og dog, ikke saaledes, lader os aldrig glemme, at der er en evig Forskjel mellem Christus og enhver Christen; er Loven end afskaffet, her staaer den endnu ved Magt, og befæster et evigt svælgende Dyb mellem Gud-Mennesket og ethvert andet Menneske, der end ikke kan fatte, men kun troe, hvad den guddommelige Lov maatte indrømme, at han var Lovens Fylde. Enhver Christen troer det og tilegner sig det troende, men Ingen har vidst det, uden Loven og Han som var Lovens Fylde. Thi at hvad der i et Menneske svagt nok er tilstede i hans stærkeste Øieblik, at det langt stærkere og dog ligeligt var tilstede i ethvert Øieblik, det kan et Menneske ikkun forstaae i det stærkeste Øieblik, men Øieblkket efter kan han ikke forstaae det, og derfor maa han troe og holde sig til Troen, at hans Liv ikke skal blive forvirret ved i eet Øieblik at forstaae og i mange andre Øieblkke ikke at forstaae.

Christus var Lovens Fylde. Af ham skulle vi lære, hvorledes denne Tanke er at forstaae, thi han var *Forklaringen*, og kun naar Forklaringen er hvad den forklarer, naar den Forklarende er det Forklarede, naar Forklaringen er Forklarelsen, kun da er Forholdet det rette. Ak, saaledes kunne vi ikke forklare, thi kunne vi ikke Andet, saa kunne vi lære Ydmyghed heraf i Forhold til Gud. Vort jordiske Liv, der er i Skrøbelighed, maa adskille det at forklare og det at være, og denne vor Afmagt er et væsentligt Udtryk for hvorledes vi forholde os til Gud. Lad et Menneske, menneskelig talt, elske Gud i Hjertets Oprigtighed, ak, Gud har dog elsket ham først, Gud er en Evighed forud – saa langt er Mennesket tilbage. Og saaledes med enhver Evigheds Opgave. Naar et Menneske langt om længe kommer til at begynde, hvor uendeligt meget er der da ikke

spildt forinden, selv om vi et Øieblik ville glemme alle Manglerne, al Ufuldkommenheden ved den Stræben, der langt om længe tog sin Begyndelse. Lad et Menneske, menneskeligt talt, i Hjertets Oprigtighed tragte først efter Guds Rige og hans Retfærdighed, o, hvor lang Tid gik der ikke hen, inden han blot lærte ret at forstaae dette, og altsaa hvor uendeligt langt fra, at han *først* tragtede efter Guds Rige og hans Retfærdighed! Og saaledes paa ethvert Punkt, forud for enhver menneskelig Begyndelse gaaer en spildt Tid. Vi tale ellers i de jordiske Forhold om det Sørgelige, at et Menneske for at begynde en Virksomhed maa sætte sig i Gjæld, i Forhold til Gud begynder ethvert Menneske med en uendelig Gjæld, selv om vi glemme, hvad Gjæld der efter Begyndelsen dagligt andrages. Kun altfor ofte glemmes dette i Livet, og hvorfor vel, uden fordi Gud ogsaa glemmes. Saa sammenligner det ene Menneske sig med det andet, og Den, der har forstaaet noget Mere end Andre, han priser sig selv at være Noget. Gid han dog med sig selv vilde forstaae, at for Gud er han Intet. Og da nu Menneskene saa gjerne ville være Noget, hvad Under da, at de, hvor meget de end tale om Guds Kjerlighed, saa nødigen indlade sig ret med ham, fordi nemlig hans Fordring og hans Maalestok gjør dem til Intet.

Thi brug en tiende Deel af den Kraft, der er Dig forundt, naar Du bruger den yderste, vend saa Gud Ryggen, sammenlign Dig med Menneskene – og Du skal i ganske kort Tid være fremmelig blandt Mennesker. Men vend Dig om, vend Dig til Gud, brug de ti Tindedele, piin om muligt en alleryderste Nødhjælp til – og Du skal dog være som Intet, paa uendelig Afstand fra at have naaet Noget, i uendelig Gjæld! See, derfor kan man sige, at det i en vis Forstand ikke hjælper at tale til et Menneske om det Høieste, fordi der maa foregaae en ganske anden Omveltning, end nogen Tale kan frembringe. Vil Du nemlig have gode Dage og let naae dog at være Noget, saa glem Gud, lad Dig aldrig ret mærke med og lad det aldrig ret blive Dig klart, at det er ham, der har skabt Dig af Intet, gaae ud fra den Forudsætning, at et Menneske ikke har Tid at spilde paa at betænke, hvem han uendeligt og ubetinget skylder Alt, derom kan jo heller ikke det ene Menneske være berettiget til at spørge det andet, lad altsaa det være glemt og støj saa med i Mængden, lee eller græd, hav travlt fra Morgen til Aften, vær elsket og agtet og anset som Ven, som Embedsmand, som Konge, som Liigbærer, vær fremfor Alt en alvorlig Mand – ved at have glemt det eneste Alvorlige, at forholde sig til Gud, at blive til Intet. O, men betænk saa – dog det kan jo ikke hjælpe at tale, men give Gud, at Du vilde forstaae, hvad Du tabte, at denne Tilintetgjørelse for Gud dog er saaledes salig, at Du atter hvert Øieblik søgte tilbage til denne Tilintetgjørelse, stærkere, varmere, inderligere end Blodet søger tilbage til det Sted, hvorfra det med Magt fordreves. Men dette er og maa jo være verdslig Klogskab den største Daarskab. Hold Dig derfor aldrig til Gud (saaledes maatte man vel tale, hvis man med rene Ord skulde udtale den Halvheds Hemmelighed, der med falske Ord lader som holdt den sig ogsaa til Gud) »hold Dig aldrig til Gud, thi ved at holde Dig til ham taber Du hvad aldrig nogensinde noget Menneske, der holdt sig til Verden, ikke det Menneske, der tabte meest, tabte, – Du taber ubetinget Alt.« Og dette er jo ogsaa sandt, thi Alt kan sandeligen Verden ikke tage, just fordi den ikke kan give Alt, det kan kun Gud, der tager Alt, Alt, Alt – for at give Alt, der ikke tager stykkevis lidt eller meget eller overmaade meget, men uendeligt Alt, hvis Du i Sandhed holder Dig til ham. »Fly ham derfor, en Konge kan allerede være farlig nok at komme nær, hvis Du vil være Noget, en mægtigt begavet Aands Nærhed er farefuld, men Gud er uendeligt farligere at komme nær.«

Dog, skal Gud udelades og være glemt, da veed jeg ikke, hvad det vil sige, at der skal tales over saadanne Ord, eller hvad Mening, uden modbydelig Meningsløshed, der skulde blive i Talen om dette Ord: at Kjerlighed er Lovens Fylde. Saa lad os da ikke frygtagtigt, og forrædersk mod os selv unddrage os fra Forstaaelsen, som frygtede vi for, hvad vistnok det naturlige Menneske, hvor meget det end raaber paa Attraa efter Viden og Indsigt, frygter – at faae for meget at vide; thi at tale om, at Kjerlighed er Lovens Fylde, er nu engang en Umulighed, uden paa samme Tid at erkjende sin egen Skyld, og at gjøre ethvert Menneske skyldigt.

Kjerlighed er Lovens Fylde, *thi Loven er det trods alle sine mange Bestemmelser dog noget Ubestemt*, men Kjerlighed er Fylden; som en svært Talende, der trods Anstrængelsen dog ikke kan sige Alt, saaledes er Loven, men Kjerlighed er Fylden.

Det kunde synes underligt at sige, at Loven er det Ubestemte, thi den har jo netop sin Styrke i Bestemmelserne, den eier og raader jo over alle Bestemmelserne. Og dog er det saaledes, og deri igjen Lovens Afmagt. Som Skyggen er afmægtig i Sammenligning med den kraftige Virkelighed, saaledes er Loven, men som der i Skyggen altid er noget Ubestemt, saaledes er det Ubestemte ogsaa i Lovens Skyggerids, hvor nøiagtigt end dette er udført. Derfor kaldes ogsaa i den hellige Skrift »Loven en Skygge af det Tilkommende«, thi Loven er ikke en Skygge, der følger Kjerlighedens Virkelighed, i Kjerligheden er netop Loven optagen, men Loven er Skyggen af det Tilkommende. Naar en Kunstner udkaster en Plan, en Tegning til et Arbeide, hvor nøiagtigt end Udkastet er, der er altid noget Ubestemt; først naar Arbeidet er færdigt, først da kan man sige: nu er der ikke det mindste Ubestemt, ikke een Linies, ikke eet Punkts Ubestemthed. Der er derfor kun eet Udkast, som er aldeles bestemt, det er Arbeidet selv, men det vil jo sige, intet Udkast er eller kan være aldeles og ubetinget bestemt. Saaledes er Loven Udkastet, Kjerligheden Fylden og det ganske Bestemte, i Kjerligheden er Loven det ganske Bestemte. Der er kun een Magt, som kan udføre det Arbeide, hvortil Loven er Udkastet, det er netop Kjerligheden. Dog er Loven og Kjerligheden, ligesom Udkastet og Arbeidet er af den ene og samme Kunstner, af eet og samme Ophav; de ere ikke i Strid med hinanden, saa lidet som det Kunstværk, der ganske svarer til Udkastet, er i Strid med dette, fordi det er endnu bestemtere end alle Udkastets Bestemmelser.

Derfor siger Paulus et andet Sted (1 Tim. 1, 5): »Kjerlighed er Summen af Budet.« Men i hvilken Forstand er dette sagt? Ja, det er sagt i samme Forstand som der siges, at Kjerlighed er Lovens Fylde. I en anden Forstand er Summen alle de enkelte Bud, Du skal ikke stjæle o. s. v. Men forsøg det, om Du ad den Vei finder Summen, hvor længe Du end bliver ved at tælle, og Du skal see, dette er forgjæves Arbeide, fordi Lovens Begreb er at være uudtømmelig, uendelig, ustandselig i Bestemmelser; enhver Bestemmelse føder en endnu nøiagtigere af sig, og da atter ved Hensyn og Forhold til den ny Bestemmelse en endnu nøiagtigere, og saaledes i det Uendelige. Det er her med Kjerlighedens Forhold til Loven som med Forstandens Forhold til Troen. Forstanden tæller og tæller, beregner og beregner, men den naaer aldrig den Vished, som Troen eier: saaledes Loven, den bestemmer og bestemmer, men naaer aldrig Summen, som er Kjerligheden. Naar der tales om Summen, synes Udtrykket selv at indbyde til at tælle; men naar da Mennesket er bleven træt af at tælle, og dog tillige desto mere længselfuld efter at finde Summen, saa forstaaer han, at dette Ord maa have en dybere Betydning. Og saaledes ogsaa, naar Loven ligesom har hidset alle sine Bestemmelser paa et Menneske, og jaget ham træt, fordi der overalt er Bestemmelse, og dog hver Bestemmelse, selv den bestemteste, endnu har den Ubestemthed, at den kan blive end bestemtere (thi det idelige Ubestemte er i Bestemmelserne og deres Mængde Uroen, som aldrig dør): da er Mennesket oplært til at forstaae, at der maa være noget Andet, som er Lovens Fylde. – Men der er ingen Strid mellem Loven og Kjerligheden, saa lidet som der er Strid mellem Summen og Det, hvis Sum den er, saa lidet som der er Strid mellem de forgjæves Forsøg paa at finde Summen og det lykkelige Fund, den lykkelige Afgjørelse, at den er funden.

Under Loven sukker Mennesket. Hvor han seer hen, seer han kun Fordring, men aldrig Grændsen, ak, som Den, der seer ud over Havet og seer Bølge paa Bølge, men aldrig Grændse; hvor han vender sig hen, møder han kun den Strenghed, der i det Uendelige bestandigt kan blive strengere, aldrig Grændsen, hvor den blev Mildhed. Loven hungrer ligesom ud; ved dens Hjælp naaer man ikke Fylden, thi dens Bestemmelse er netop at borttage, at fordre, at udpine indtil det Yderste, og det bestandigt i alle Bestemmelsernes Mængde tilbageblivende Ubestemte er den ubønhørlige Indkræven af Fordringerne. Ved hver Bestemmelse fordrer Loven Noget, og dog er der ingen Grændse for Bestemmelserne. Loven er derfor lige det Modsatte af Livet, men Livet er Fylden. Loven ligner Døden. Men mon ikke Livet og Døden egentligen veed Eet og det Samme; thi ligesaa nøiagtigt som Livet kjender Alt, der fik Liv, lige saa nøiagtigt kjender Døden Alt, hvad der fik Liv. Der er altsaa i en vis Forstand ingen Strid mellem Loven og Kjerligheden i Henseende til Viden, men Kjerligheden giver, Loven tager, eller for at udtrykke Forholdet nøiagtigere i sin Orden, Loven fordrer, Kjerligheden giver. Der er ikke een Lovens Bestemmelse, ikke en eneste, som Kjerligheden vil have bort, tvertimod Kjerligheden giver dem først alle Fylde og Bestemthed, i Kjerligheden ere alle Lovens Bestemmelser langt bestemtere end i Loven. Strid er der ikke, saa lidet som mellem Hungeren og Velsignelsen, som mætter den.

Kjerlighed er Lovens Fylde, thi Kjerligheden er ingen Skulken fra Opgaverne, intet Aflad, der sniger sig, fordrende Fritagelse eller givende Fritagelse, forkjælende eller forkjælet, ind mellem Kjerligheden og Lovens Opfyldelse, som var Kjerlighed en ørkesløs Følelse, for fornem til at yttre sig i Handling, en fordringsfuld Uduelighed, der hverken kan eller vil gjøre Fyldest. Saaledes taler kun Daarskab om Kjerlighed, som var der Strid mellem Loven og Kjerligheden, hvad der vistnok ogsaa er, men i Kjerligheden er der ingen Strid mellem Loven og Kjerligheden, der er Lovens Fylde; som var der en væsentlig Forskjel mellem Lovens Fordring og Kjerligheden, hvad der vistnok ogsaa er, men ikke i Kjerligheden, i hvilken Opfyldelsen er som aldeles Eet og det Samme med Fordringen. Kun Daarskaben sætter Splid mellem Loven og Kjerligheden, mener at tale viist, naar den taler dem imellem, eller vel endog taler ilde om den ene til den anden.

Lovens Fylde, dog hvilken Lov er her Tale om? Vor Text er det *apostoliske* Ord, vi tale om den *christelige Kjerlighed*, her kan altsaa kun være Tale om *Guds Lov*. Deri er nemlig Verden (forsaavidt denne dog er forskjellig fra hvad vi have kaldet »Daarskaben«) og Gud, verdslig Viisdom og Christendom enige, at der er en Lov, som Kjerligheden skal opfylde, for at være Kjerlighed, men de ere uenige om, hvilken Loven er, og denne Uenighed er en uendelig Forskjel. *Den verdslige Viisdom mener, at Kjerlighed er et Forhold mellem Menneske og Menneske; Christendommen lærer, at Kjerlighed er et Forhold mellem: Menneske – Gud – Menneske, det er, at Gud er Mellembestemmelsen.* Hvor skjønt end et Kjerligheds-Forhold har været mellem Tvende eller mellem Mange, hvor aldeles det har været dem selv al deres Lyst, al deres Salighed i gjensidig Opoffrelse og Hengivenhed, om alle Mennesker have priset dette Forhold – dersom Gud og Forholdet til Gud har være udeladt: saa har det dog, christeligt forstaaet, ikke været Kjerlighed, men et gjensidigt, fortryllende Bedrag for Kjerlighed. *Thi at elske Gud, det er i Sandhed at elske sig selv; at hjælpe et andet Menneske til at elske Gud er at elske et andet Menneske; at blive hjulpen af et andet Menneske til at elske Gud er at være elsket.* Verdslig Viisdom mener vistnok ikke, at Den, der elsker, selv vilkaarligen skal bestemme, hvad han vil forstaae ved Kjerlighed. Kjerlighed er jo Hengivenhed og Opoffrelse, derfor mener Verden, at Kjerlighedens Gjenstand (den være nu en Elsket eller Vennen eller de Elskede eller en Samfunds-Forening eller de Medlevende, hvad vi fremtidig for Kortheds Skyld vil kalde »den Elskede«) skal bedømme, om der vises Hengivenhed og Opoffrelse, og om den udviste Hengivenhed og Opoffrelse er Kjerlighed. Det vil altsaa beroe paa, om Menneskene, der skulle dømme, vide at dømme rigtigt. Dersom nemlig Kjerlighedens Gjenstand, Dommeren, ikke ved sig, for Gud, har en sand Forestilling om hvad det er at elske sig selv, at det er at elske Gud, saa har den Elskede heller ingen sand Forestilling om hvad det er at blive elsket af et andet Menneske, at det er, at blive hjulpen til at elske Gud; men naar saa er, vil jo altsaa den Elskede ansee en usand Art af

Hengivenhed og Opoffrelse for den sande Kjerlighed, og den sande Kjerlighed for Ukjerlighed. Den blot menneskelige Dom om Kjerlighed er ikke den sande Dom, thi det at elske Gud er den sande Selvkjerlighed. Naar Gud derimod er Mellembestemmelsen i at bedømme Kjerligheden, saa følger endnu en sidste og dobbelt Bedømmelse, som dog først, skjøndt den eneste i Grunden afgjørende, begynder der hvor den menneskelige Dom er færdig og har afgjort, om det er Kjerlighed eller ikke. Dommen er denne: er det virkeligen, guddommeligt forstaaet, Kjerlighed at vise en saadan Hengivenhed som den af Kjerlighedens Gjenstand fordrede; dernæst, er det af Kjerlighedens Gjenstand, guddommeligt forstaaet, Kjerlighed at fordre en saadan Hengivenhed. Ethvert Menneske er Guds Livegne, derfor tør han ikke tilhøre Nogen i Kjerlighed uden i den samme Kjerlighed at tilhøre Gud, og ikke eie Nogen i Kjerlighed, uden at den Anden og han selv i denne Kjerlighed tilhøre Gud: et Menneske tør ikke tilhøre et andet Menneske, som var dette andet Menneske ham Alt; et Menneske tør ikke tillade, at en Anden tilhører ham saaledes, som var han denne Anden Alt. Dersom der var et Kjerligheds-Forhold mellem Tvende eller mellem Flere, saa lykkeligt, saa fuldendt, at Digteren maatte juble derover, ja saa livsaligt, at Den, der ikke var Digter, maatte blive det af Forundring og Glæde over dette Syn: da er dermed Sagen ingenlunde færdig. Thi nu træder Christendommen til og spørger om Guds-Forholdet, om hver Enkelt først forholder sig til Gud, og om saa Kjerligheds-Forholdet forholder sig til Gud. Er dette ikke Tilfældet, da skal Christendommen, der dog er Kjerlighedens Beskytter, eller just fordi den er det, ikke tage i Betænkning, i Guds Navn at splitte dette Forhold ad, indtil de Elskende ville forstaae det. Og vil kun den ene Part forstaae det, da skal Christendommen, der dog er Kjerlighedens Beskytter, ikke betænke sig paa at føre ham ud i et Sammenstøds Rædsel, som ingen Digter drømmer om eller har vovet sig til at skildre. Thi saa lidet som en Digter kan indlade sig med det Christelige: at *elske sin Fjende*, ligesaa lidet, hvis det var muligt endnu mindre, kan han indlade sig med det Christelige: af Kjerlighed og i Kjerlighed *at hade den Elskede*. Dog betænker Christendommen sig ikke paa i Guds Navn at spænde Forholdet saa høit. Dette gjør Christendommen ikke blot for ligesom at indkræve Guds Tilgodehavende (da Gud jo er det livegne Menneskes Herre og Eier) men gjør det ogsaa af Kjerlighed til de Elskende; thi at elske Gud er at elske sig selv, at elske et andet Menneske som Gud er at bedrage sig selv, og at tillade et andet Menneske at elske En som Gud er at bedrage dette andet Menneske. Saa høit, menneskeligt talt til en saadan Afsindighed, kan Christendommen drive Fordringen, hvis Kjerlighed skal være Lovens Fylde. Derfor lærer den, at den Christne skal, hvis det fordres, kunne hade Fader og Moder og Søster og den Elskede – mon vel i den Forstand, at han virkeligen skulde hade dem? O, langt fra Christendommen være denne Afskyelighed! Men vel i den Forstand, at Kjerligheden, den guddommeligt forstaaet trofaste og oprigtige, af de Elskede, de Nærmeste, de Medlevende maa ansees for Had, fordi disse ikke ville forstaae, hvad det er at elske sig selv, at det er at elske Gud, og det at blive elsket, det, af et andet Menneske at hjælpes til at elske Gud, hvad enten det nu virkeligen opnaaes derved, at den Elskende finder sig i at være hadet, eller det ikke opnaaes derved. See, verdslig Viisdom har en lang Liste paa forskellige Udtryk for Opoffrelse og Hengivenhed, mon der blandt disse ogsaa findes dette: af Kjerlighed at hade den Elskede, af Kjerlighed at hade den Elskede og forsaavidt sig selv, af Kjerlighed at hade de Medlevende og forsaavidt sit eget Liv! See, verdslig Viisdom veed mange og høist forskellige Tilfælde af ulykkelig Kjerlighed, mon Du blandt alle disse finder den Lidelse, at maatte synes at hade den Elskede, at maatte have Had som det sidste og eneste Udtryk for sin Kjerlighed, eller den, til Løn for sin Kjerlighed at maatte være hadet af den Elskede, fordi der er den christelige Sandheds uendelige Forskjel mellem, hvad den ene Part og hvad den anden forstaaer ved Kjerlighed. – Hvad end Verden før Christendommens Tid har seet af ulykkelig Kjerlighed, seet Kjerlighedens Sammenstød med Begivenheders Rædsel, seet dens Sammenstød med hvad der indenfor den samme Grundforestilling, om hvad Kjerlighed er, er Kjerlighedens Modsatte, seet dens Sammenstød med deelviis forskellige Forestillinger dog indenfor den fælles Grundforestilling: Verden har aldrig før Christendommens Tid seet, at der i det at elske var et Sammenstød muligt mellem tvende Forestillinger, imellem hvilke der er en Evighedens Forskjel, den guddommelige og den blot menneskelige Forestilling. Men er der et saadant Sammenstød, da er det jo, guddommeligt forstaaet, netop Kjerlighed at fastholde den sande, Evighedens Forestilling, at elske i Kraft af den, medens Den eller De, som blive elskede, hvis de have den blot menneskelige Forestilling, maae ansee det for Had. Lad os kun tale ret menneskeligt om det Høieste, man fristes desto værre i den saakaldte Christenhed letteligen til at indbilde sig, at man troer, hvad man end ikke har Indtryk af, idetmindste ikke tilstrækkeligt for at blive opmærksom; lad os kun tale ret menneskeligt om det Høieste, naar vi dog aldrig glemme, at Den, om hvem her er Talen, ved en evig Forskjel er adskilt fra ethvert Menneske: Christi Liv er egentligen den eneste ulykkelige Kjerlighed. Han var, guddommeligt forstaaet, Kjerlighed, han elskede i Kraft af den guddommelige Forestilling om hvad Kjerlighed er, elskede hele Slægten; han turde ikke – af Kjerlighed opgive denne sin Forestilling, thi det var netop at bedrage Slægten. See, derfor var hele hans Liv et rædsomt Sammenstød med den blot menneskelige Forestilling om hvad Kjerlighed er. Det var den ugudelige Verden, der korsfæstede ham; men selv Disciplene forstode ham ikke, og søgte bestandigt ligesom at vinde ham for deres Forestilling om hvad Kjerlighed er, saa han endog til Petrus maatte sige »viig fra mig Satanas«. O, forfærdelige Sammenstøds uudgrundelige Lidelse: at den oprigtigste og meest trofaste Discipel, naar han, ikke blot velmenende, o, nei brændende af Kjerlighed ønsker at raade til det Bedste, ene ønsker at udtrykke, hvor høit han elsker Mesteren, at Discipelen da, fordi hans Forestilling om Kjerlighed er den usande, taler saaledes, at Mesteren maa sige til ham: Du veed det ikke, men for mig ere Dine Ord som var det Satanas, der talte! Saaledes kom Christendommen ind i Verden, med Christendommen den guddommelige Forklaring af, hvad Kjerlighed er. O, vi klage ofte over Misforstaaelse, især da naar den bittrest blandes af Kjerlighed, naar vi i hver dens Yttring kjende, at Kjerligheden er ulykkeligt med, at vi visseligen ere elskede, kun ikke

forstaaede, at vistnok Alt gjøres saa bittert, fordi det gjøres af Kjerlighed ved en Misforstaaelse: men at blive saaledes misforstaaet som aldrig, aldrig nogensinde noget Menneske af det andet Menneske, at blive saaledes misforstaaet som Christus blev det, – og saa at være Kjerlighed som Christus var det! Man lader, som var det blot Ugudeligheden, der maatte støde sammen med Christus. Hvilken Misforstaaelse! Nei, det, menneskeligt talt, bedste og kjerligste Menneske, der har levet, maatte støde sammen med ham, maatte misforstaae ham; thi dette det bedste Menneske skulde jo først af ham lære, hvad Kjerlighed er, guddommeligt forstaaet. Christi Kjerlighed var ikke, menneskeligt forstaaet, opoffrende, Intet mindre; han gjør ikke sig selv ulykkelig for, menneskeligt forstaaet, at gjøre Sine lykkelige. Nei, han gjør sig selv og Sine saa ulykkelige som det, menneskeligt talt, var muligt. Og han som havde havt det i sin Magt at oprette Israels Rige og gjøre Alt saa godt for sig og Sine, hvad enhver Medlevende tydeligt nok kunde see! Altsaa han kunde det, han vilde det altsaa ikke, Feilen maa da altsaa have ligget i ham, i hans Hjerte, at han ikke vilde offere sine Forestillinger, sine Indbildninger, men hellere grusomt offere sig selv og Sine, det er, forspilde sit eget Liv og de Elskedes! Han stifter ikke noget Rige paa Jorden, offerer sig heller ikke, for at saa Apostlene kunde arve det Erhvervede, o, nei det er jo, menneskeligt talt, Afsindighed: han offerer sig selv – for at gjøre de Elskede lige saa ulykkelige som sig selv! Var det virkeligen Kjerlighed: at samle nogle eenfoldige, ringe Mennesker om sig, at vinde deres Hengivenhed og Kjerlighed, som aldrig Nogens er vunden, at lade det et Øieblik see ud for dem, som aabnedes nu Udsigten til Opfyldelsen af deres stolteste Drøm – for saa pludseligen at tænke om igjen og forandre Planen, for saa, uden at røres af deres Bønner, uden at tage mindste Hensyn til dem, at styrte sig fra denne forføriske Høide i alle Farernes Afgrund, for saa uden Modstand at give sig sine Fjender i Vold, for under Spot og Haan, medens Verden jublede, som en Forbryder at nables til Korset: var det virkeligen Kjerlighed! Var det virkeligen Kjerlighed: at skilles saaledes fra Disciplene, at lade dem forladte i en Verden, der for hans Skyld maatte hade dem, at jage dem som vildfarende Faar ud blandt rivende Ulve, hvis Blødtørst han netop havde ophidset mod dem: var det virkeligen Kjerlighed! Hvad vil dog dette Menneske, hvad vil han disse troskyldige, redelige om end indskrænkede Mennesker, som han saa rædsomt bedrager? Hvorfor kalder han sit Forhold til dem Kjerlighed, hvorfor vedbliver han at kalde det Kjerlighed, hvorfor dør han uden at tilstaae, at han bedrog dem, saa han altsaa dør med den Paastand, at det dog var Kjerlighed – ak, medens Disciplene med knuste Hjerter, men med rørende Troskab, ikke fordriste sig til at have nogen Mening om Hans Adfærd, formodentligen fordi han havde overvældet dem, da jo ethvert andet Menneske let indseer, at Han, hvad han saa forresten var, maaskee dog til at undskylde som Sværmer betragtet, at han i Forhold til Disciplene handlede som en Bedrager! Og dog var han Kjerlighed, og dog gjorde han Alt af Kjerlighed, og vilde gjøre Menneskene salige, og hvorved? Ved Forholdet til Gud – thi han var Kjerlighed. Ja, han var Kjerlighed og han vidste med sig selv og med Gud, at det var Forsoningens Offer han bragte, at han sandeligen elskede Disciplene, elskede Menneskenes hele Slægt, eller dog hver Den, som vilde lade sig frelse!

Grund-Usandheden i den blot menneskelige Opfattelse af Kjerlighed er, at Kjerligheden unddrages Forholdet til Gud, og derved Forholdet til den Lov, om hvilken der tales, naar det hedder »Kjerlighed er Lovens Fylde«. Ved en besynderlig Misforstaaelse er man maaskee tilbøielig til at mene, at Kjerlighed til Næsten skal ikke unddrages Forholdet til Gud, men snarere Elskov og Venskab, som var Christendommen noget Halvt, som skulde den ikke gennemtrænge alle Forhold, som var Læren om Kjerlighed til Næsten ikke just beregnet herpaa, og derfor omdannende Elskov og Venskab, medens Mange ved en besynderlig Misforstaaelse maaskee mene, at behøve Guds Hjælp for at elske Næsten – den mindre elskværdige Gjenstand, men derimod i Forhold til Elskov og Venskab at kunne hjælpe sig selv bedst, ak, som var Guds Indblanding her dog forstyrrende og til Uleilighed. Men ingen Kjerlighed og ingen Yttring af Kjerlighed maa verdsligt og blot menneskeligt unddrages Forholdet til Gud. Kjerlighed er en Følelses Lidenskab, men i denne Følelse skal Mennesket dog først, endog inden han forholder sig til Kjerlighedens Gjenstand, forholde sig til Gud og derved lære Fordringen, at Kjerlighed er Lovens Fylde. Kjerlighed er et Forhold til et andet Menneske eller til andre Mennesker, men den er ingenlunde og tør ingenlunde være en ægteskabelig, en venskabelig, en blot menneskelig Overeenskomst, et, om det var nok saa trofast og ømt, Sammenhold mellem Menneske og Menneske. Hver især har, førend han i Kjerlighed forholder sig til den Elskede, Vennen, de Elskede, de Medlevende, først at forholde sig til Gud og til Guds-Fordringen. Saasomt man udelader Guds-Forholdet, bliver de Paagjældendes blot menneskelige Bestemmelse af hvad de ville forstaae ved at elske, hvad de ville fordr af hinanden, og deres gjensidige Dom i Kraft deraf, den høieste Dom. Ikke blot Den, der ganske tilhører et Guds Kald, skal ikke tilhøre en Kvinde, for ikke at sinkes ved at ville behage hende; men ogsaa Den, der i Kjerlighed tilhører en Kvinde, skal først og fremmest ganske tilhøre Gud, ikke først søge at tækkes Hustruen, men først stræbe, at hans Kjerlighed maa tækkes Gud. Det er altsaa ikke Hustruen, der skal lære Manden, hvorledes han skal elske hende, eller Manden Hustruen, eller Vennen Vennen, eller de Medlevende den Medlevende, men det er Gud, der skal lære hver Enkelt, hvorledes han skal elske, hvis hans Kjerlighed endog blot skal forholde sig til den Lov, om hvilken der tales, naar Apostelen siger »Kjerlighed er Lovens Fylde«. Dette gjør naturligviis, at Den, som kun har en verdslig, eller en blot menneskelig Forestilling om hvad Kjerlighed er, maa komme til at ansee Det for Selvkjerlighed og Ukjerlighed, som, christeligt forstaaet, netop er Kjerlighed. Naar derimod Guds-Forholdet bestemmer, hvad der mellem Menneske og Menneske er Kjerlighed, saa forhindres Kjerligheden fra at standse i noget Selvbedrag, eller Sandsebedrag, medens rigtignok igjen Fordringen til Selvfornægtelse og Opoffrelse uendeliggjøres. Den Kjerlighed, som ikke fører til Gud, den Kjerlighed, som ikke har dette eneste Maal, at føre de Elskende til at elske Gud, den standser ved den blot menneskelige Bedømmelse af, hvad Kjerlighed og hvad Kjerligheds Opoffrelse og Hengivelse er,

den standser og undgaaer derved Muligheden af det sidste det forfærdeligste Sammenstøds Rædsel: at der i Kjerlighedens Forhold er Uendelighedens Forskjel i Forestillingen om hvad Kjerlighed er. Blot menneskeligt forstaaet kan dette Sammenstød aldrig indtræde, thi blot menneskeligt forstaaet maa Grund-Forestillingen om hvad Kjerlighed er væsentligen være fælles. Kun christeligt forstaaet er Sammenstødet muligt, da det er Sammenstødet mellem det Christelige og det blot Menneskelige. Dog veed Christendommen at styre igjennem denne Vanskelighed, og aldrig har nogen Lære lært at holde saa længe ved med Kjerligheden som Christendommen. Den lærer, uforandret og urokkeligt, netop for de Elskedes Skyld, at fastholde den sande Forestilling om hvad Kjerlighed er, og saa villigt at finde sig i til Løn for sin Kjerlighed at være hadet af den Elskede - thi der er jo Uendelighedens Forskjel, en Evighedens Sprogforskjel imellem, hvad den ene Part forstaaer ved Kjerlighed og hvad den anden Part forstaaer derved. At føie sig efter den Elskedes Forestilling om, hvad Kjerlighed er, det er menneskeligt talt at elske, og gjør man det, saa bliver man elsket. Men stik imod den Elskedes blot menneskelige Forestilling om hvad Kjerlighed er at negte Ønsket og forsaavidt ogsaa hvad den Elskende, blot menneskeligt forstaaet, selv maatte ønske, for at fastholde Guds-Forestillingen: det er Sammenstødet. At et Menneske ved at være saa høit som det er muligt elsket af et andet Menneske skulde kunne staae dette andet Menneske i Veien, kan den blot menneskelige Opfattelse af hvad Kjerlighed er aldrig falde paa. Og dog er dette just christeligt forstaaet muligt, thi saaledes at være elsket kan være til Hinder for den Elskendes Guds-Forhold. Men hvad er der saa at gjøre? At den saaledes Elskede vil advare derimod, skal visseligen ikke hjælpe stort, thi derved vilde han jo kun blive endnu mere elskværdig - og altsaa den Elskende endnu mere bedragen. Christendommen veed at hæve Sammenstødet uden dog at hæve Kjerligheden, der fordres blot det Offer (det er rigtignok i mangt et Tilfælde det tungeste der er muligt og altid saare tungt): villigt at finde sig i til Løn for sin Kjerlighed at være hadet. Overalt hvor et Menneske er saaledes elsket, saaledes beundret af Andre, at han er ifærd med at blive deres Guds-Forhold farlig, der er Sammenstødet; men hvor Sammenstødet er, der fordres ogsaa Offeret, som den blot menneskelige Forestilling om hvad Kjerlighed er ikke aner. Thi det Christelige er: i Sandhed at elske sig selv er at elske Gud; i Sandhed at elske et andet Menneske er, med enhver Opoffrelse (ogsaa den selv at blive hadet), at hjælpe det andet Menneske til at elske Gud eller i at elske Gud.

Dette er vistnok saare let at forstaae; i Verden har det derimod vistnok sine store Vanskeligheder, fordi en modsat Anskuelse af hvad Kjerlighed er, en verdslig, en blot menneskelig, men derhos baade sindrigt og digterisk gennemført Anskuelse, enten forklarer, at alt Det om Guds-Forholdet egentligen er en Indbildning, et Sinkerie, eller dog i at tale om Kjerlighed fortier Guds-Forholdet. Som man paa saa mange Maader i disse Tider søger at frigjøre Menneskene fra alle Baand, ogsaa de gavnlige, saaledes søger man at frigjøre Følelses-Forholdet mellem Menneske og Menneske fra det Baand, som binder ham til Gud og binder ham i Alt, i hver Livets Yttring; man vil i Forhold til Kjerlighed lære Menneskene noget ganske Nyt, for hvilket dog den nu forældede hellige Skrift allerede har det betegnende Udtryk, man vil lære Menneskene den Frihed, som »er uden Gud i Verden«. Livegenskabets afskyelige Tid er forbi, saa mener man at gaae videre - ved Hjælp af den Afskyelighed: at afskaffe Menneskets Livegenskab i Forhold til Gud, hvem ethvert Menneske, - ikke ved Fødselen, men ved Skabelsen af Intet, tilhører som Livegen, og saaledes som aldrig nogen Livegen har tilhørt en jordisk Herre, der dog indrømmer, at Tanker og Følelser ere frie; men Gud tilhører han i hver en Tanke, den skjulteste, i hver en Følelse, den lønligste, i hver en Bevægelse, den inderligste. Dog dette Livegenskab finder man at være et byrdefuldt Paahæng, og er derfor mere eller mindre aabenlyst betænkt paa at afsætte Gud for at indsætte Mennesket - i Menneskets Rettigheder? nei det behøves ikke, det har Gud allerede gjort - altsaa i Guds Rettigheder, den Plads bliver jo ogsaa ledig, naar Gud afskediges. See, til Løn for saadan Formastelse skal man vel ad den Vei mere og mere naae, at forvandle hele Tilværelsen til Tvivl eller til en Hvirvel. Hvad er overhovedet Lov, hvad er Lovens Fordring til et Menneske? Ja, det skal Menneskene bestemme. Hvilke Mennesker? Her begynder Tvivlen. Da det ene Menneske ikke væsentligen staaer høiere end det andet, saa er det ganske overladt mit Vilkaar, med hvem jeg i Bestemmelsen af det Høieste vil holde sammen, forsaavidt jeg da ikke, om muligt endnu mere vilkaarligt, selv skulde kunne være istand til at hitte paa en ny Bestemmelse, og som Hverver vinde Sammenhold for den. Det er ligeledes overladt mit Vilkaar idag at antage Eet for Lovens Fordring, imorgen et Andet. Eller skal Bestemmelsen af hvad der er Lovens Fordring maaskee være en Overenskomst mellem, en fælles Beslutning af alle Mennesker, under hvilken da den Enkelte har at bøie sig? Fortræffeligt, hvis det ellers var muligt at finde Stedet og beramme Øieblikket for denne Forsamling af alle Mennesker (alle levende - men nu de afdøde?), og hvis det saa var, hvad der er lige saa umuligt, muligt, at de alle kunde blive enige om Eet! Eller er maaskee en Mængde Menneskers Enighed, et vist Antal Stemmer tilstrækkeligt til Afgjørelsen? Hvor stort et Antal er da det fornødne? Og fremdeles, hvis den blot menneskelige Bestemmelse af hvad Lovens Fordring er Lovens Fordring (dog ikke det enkelte Menneskes, thi derved geraade vi ind i det reent vilkaarlige, som viist blev), hvorledes kan saa den Enkelte komme til at begynde at handle, eller er det ikke overladt til et Træf, hvor han kommer til at begynde, istedenfor at Enhver skulde begynde med Begyndelsen? For at skulle begynde at handle maa den Enkelte først faae at vide af »de Andre«, hvad Lovens Fordring er; men hver af disse Andre skal igjen som Enkelt have det at vide hos »de Andre«. Paa den Maade forvandler hele Menneske-Livet sig til een stor Undskyldning - er dette maaskee det store, mageløse fælles Foretagende, Slægtens Stordaad? Bestemmelsen »de Andre« bliver eventyrlig, og den eventyrligt efterstræbte Bestemmelse af hvad Lovens Fordring er en blind Allarm. Og dersom nu dette, umenneskeligt vidtløftige, Arbejde med den fælles Overenskomst mellem alle Mennesker ikke blev færdigt paa een Aften, men trak i Langdrag fra Slægt til Slægt, saa vil det altsaa blive ganske tilfældigt, hvor den Enkelte kommer til at

begynde, det vil afhænge af, naar han, saa at sige, kom med ind i Legen. Nogle begyndte da med Begyndelsen, men døde førend man var kommen halvveis, Andre begyndte midtveis, men døde dog uden at see Enden, som egentligen ikke blev seet af Nogen, thi den kom først, da det Hele var forbi, Verdenshistorien endt, da først fik man ganske fuldstændigt at vide, hvad Lovens Fordring er. Kun Skade, at Menneskelivet nu ikke skulde til at begynde, men at det nu just var forbi, og altsaa af alle Mennesker ført uden fuldstændig Kjendskab til hvad Lovens Fordring er. Naar af syv Mennesker, som alle sigtes for at have begaaet en Forbrydelse, der ikke kan være begaaet af Andre, den Syvende siger »det var ikke mig, det var de Andre«, saa forstaaer man »de Andre« om de Sex, og saaledes fremdeles; men naar nu alle Syv, hver især, have sagt, »det var de Andre«, hvad saa? Er der saa ikke fremkoglet et Luftsyn, som har fordoblet de virkelige Syv og ligesom vil indbilde os, at der var endnu mange Flere, uagtet der kun var Syv? Saaledes ogsaa, naar hele Slægten, hver Enkelt især, hitter paa at sige »de Andre«, saa fremkogles et Skin, som var Slægten endnu een Gang til foruden den Gang, der er dens virkelige Tilværelse, kun at det er saa vanskeligt her at eftervise det Falske, det med Dybsindighedens Skin Blendende, fordi Slægten er utallig. Dog er Forholdet ganske det samme som i hvad man kunde fristes til at kalde Eventyret om de Syv og de syv Andre. See, dette er just Forholdet, naar den blot menneskelige Bestemmelse af hvad Lovens Fordring er skal være Lovens Fordring: man hjælper sig op ad med det eventyrligt Svimlende »de Andre«, og neden om understøtter man hinanden med lidt Sammenhold. Thi vistnok er Menneske-Slægten's Tilværelse anden Gang til, men ikke eventyrligt: dens Tilværelse anden Gang er dens Tilværelse i Gud, eller rettere dette er dens første Tilværelse, hvorved hver Enkelt af Gud faaer Lovens Fordring at vide; den virkelige Tilværelse er den anden Gang. Men hvad ligner nu hiin beskrevne, forvirrede Tilstand? Mon ikke et Mytterie? Eller skulle vi betænke os paa at kalde det saa, hvis det til en given Tid var hele Slægten, der gjorde sig skyldig deri, og vi da, vel at mærke, tilføie, at det er et Mytterie mod Gud? Eller er det Sædelige saaledes underlagt Tilfældighed, at naar en stor Mængde gjøre det Urigtige eller vi Alle gjøre det, saa er dette Urigtige det Rigtige? Denne Forklaring vilde jo igjen kun være en Gjentagelse af Mytteriets Tanke eller dets Taneløshed, thi saa er det jo dog i sidste Grund Menneskene, der bestemme, hvad Lovens Fordring er, istedenfor at det er Gud, saa Den, der glemmer det, ikke blot for sit Vedkommende forskylder et Oprør mod Gud, men ogsaa bidrager Sit til, at Mytteriet faaer Overhaand. Thi hvo skulde vel standse et saadant Mytterie, hvis det var til? Skulle vi maaskee, blot i et nyt Mønster, gjentage Mytteriets Vildfarelse, og, hver især, sige: jeg kan ikke standse det, »de Andre maae«? Mon ikke hver Enkelt er Gud forpligtet at standse Mytteriet, naturligviis ikke ved Raab og indbildsk Vigtighed, ikke ved herskende at ville tvinge de Andre til at lyde Gud, men ved selv ubetinget at lyde, ubetinget at holde sig til Guds-Forholdet og Guds-Fordringen, og derved for sit Vedkommende udtrykke, at Gud er til og den eneste Herskende, han derimod en ubetinget Lydende. – Kun da er der Fynd og Mening og Sandhed og Virkelighed i Tilværelsen, naar vi Alle, hver især, om jeg saa tør sige, paa eet Sted modtage vor Ordre, og saa, hver især, ubetinget adlyde den ene og samme. Da det er den ene og samme Ordre, saa kunde forsaavidt det ene Menneske jo faae den at vide af det andet – dersom det var sikkert, eller dog sikkert nok, at dette andet Menneske meddelte det Rigtige. Imidlertid var det alligevel en Uorden, som det er stridende mod Guds Orden, thi Gud vil, baade for Sikkerhedens og Ligelighedens og Ansvars Skyld, at hver Enkelt af ham faaer Lovens Fordring at vide. Naar saa er, da er der Hold i Tilværelsen, fordi Gud har Hold i den; der er ingen Hvirvel, thi hver Enkelt begynder ikke med »de Andre«, og altsaa heller ikke med Udflugter og Undskyldninger, men begynder med Guds-Forholdet, og altsaa staaer han fast, og standser derved tillige, saavidt han rækker, det Svimlende, der er Mytteriets Begyndelse.

Saaledes nu ogsaa i Forhold til Kjerlighedens Lov – da er der Fynd og Sandhed og Hold i Tilværelsen, naar vi Alle, hver især, af Gud faae at vide, hvad Fordringen er, hvorefter vi have at rette os, og naar vi saa forøvrigt Alle, hver især, værge os mod den menneskelige Forvirring (dog følger det af sig selv, at hvis vi Alle gjorde det, saa var der ingen Forvirring), ja, hvis fornødent gjøres værge os mod den Elskede, mod Vennen, mod de Nærmeste, som dog særligen ere Kjerlighedens Gjenstand, forsaavidt disse paa nogen Maade ville lære os en anden Forklaring eller hjælpe os paa en Afvei, takkende dem derimod, hvis de ville hjælpe os til det Rette. Lad os ikke glemme dette, lad os ikke bedrage eller bedrages ved ubestemte, taagede Forestillinger om hvad Kjerlighed er, men agte paa Guds-Forklaringen, ligegyldigt hvad saa end den Elskede og Vennen og de Elskede mene eller ikke mene, dog nei ikke ligegyldigt, tværtimod ret inderligt bekymrede, hvis de ere uenige med os, men dog uforstyrrede og uforandret vedblivende at elske dem.

Der er virkeligen en Strid mellem hvad Verden og hvad Gud forstaaer ved Kjerlighed. Det er let nok at tilveiebringe en tilsyneladende Enighed (som jo allerede tilsyneladende er i Brugen af det ene og samme Ord: Kjerlighed), derimod vanskeligere ret at opdage Uenigheden; men denne Vanskelighed er uundgaelig for at kjende Sandheden. Man hører ofte nok af Verden det Udsagn: det Klogeste i Verden er dog at være selvkjerlig. Allerede dette Udsagn bibringer En ikke den bedste Forestilling om Verden, thi det er dog neppe en god Verden, i hvilken Selvkjerlighed er det Klogeste eller Det, som bringer meest Fordeel. Men om Verden nu end ansaae Selvkjerlighed for det Klogeste, saa fulgte deraf jo ikke, at den ikke til Gjengjæld kunde ansee Kjerlighed for det Ædlere. Dette gjør den ogsaa, kun at Verden ikke forstaaer, hvad Kjerlighed er. Det er atter let nok at tilveiebringe en tilsyneladende Enighed mellem Gud og Verdens Opfattelse af Kjerlighed, den er jo allerede tilsyneladende i Brugen af dette fælles Udtryk, at Kjerlighed er det Ædle. Dog skjuler Misforstaaelsen sig. Hvad hjælper det da at prise Kjerlighed som det Ædle, hvilket Christendommen ogsaa gjør, naar Verden ved Kjerlighed forstaaer noget Andet, og altsaa igjen ved det Ædle forstaaer noget Andet. Nei, naar Verden skal være tydelig maa den sige »ikke blot er Selvkjerlighed det Klogeste, men vil Du være

elsket af Verden, vil Du, at den skal prise Din Kjerlighed og Dig som den Ædle, da maa Du, christeligt forstaaet, være selvkjerlig, thi det Verden kalder Kjerlighed er Selvkjerlighed.« Forskjellen, som Verden gjør, er nemlig denne: naar En vil være ene om at være selvkjerlig, hvilket forøvrigt saare sjældent sees, saa kalder Verden det Selvkjerlighed, men vil han i Selvkjerlighed holde sammen med nogle andre Selvkjerlige, især med flere andre Selvkjerlige, saa kalder Verden det Kjerlighed. Videre kan Verden aldrig komme i at bestemme hvad Kjerlighed er, fordi den hverken har Gud eller »Næsten« som Mellembestemmelse. Det Verden under Navn af Kjerlighed ærer og elsker er Sammenhold i Selvkjerlighed. Sammenholdet fordrer ogsaa Offer og Hengivenhed af Den, hvem det skal kalde kjerlig; det fordrer, at han skal offre en Deel af den egne Selvkjerlighed for saa at holde sammen i den forenede Selvkjerlighed, og det fordrer, at han skal offre Guds-Forholdet for verdsligt at holde sammen med Sammenholdet, der lukker Gud ude eller i det Høieste tager ham med for et Syns Skyld. Gud forstaaer derimod ved Kjerlighed opoffrende Kjerlighed, i guddommeligt Forstand opoffrende Kjerlighed, der offerer Alt for at skaffe Gud Plads, selv om det tunge Offer blev endnu tungere derved, at Ingen forstod det, hvilket dog i en anden Forstand hører med til den sande Opoffrelse, thi den Opoffrelse, der bliver forstaaet af Menneskene, har jo i Menneskenes Bifald sin Løn og er forsaavidt ikke sand Opoffrelse, som maa være ubetinget uden Løn. Vi tør derfor ikke i at forstaae det apostoliske Ord, at Kjerlighed er Lovens Fylde, samtykke den overfladiske Tale, at naar et Menneske virkelig har Kjerlighed, saa vil han ogsaa blive elsket af Menneskene. Han vil langt snarere blive anklaget for Selvkjerlighed, netop fordi han ikke vil elske Menneskene i den Forstand, hvori de selvkjerligt elske dem selv. Forholdene ere disse: den høieste Grad af Selvkjerlighed kalder Verden ogsaa Selvkjerlighed; Sammenholdets Selvkjerlighed kalder Verden Kjerlighed; en ædel, opoffrende, høimodig menneskelig Kjerlighed, som dog endnu ikke er den christelige, beles af Verden som Daarskab; men den christelige Kjerlighed hades og afskyes og forfølges af Verden. Og lad os saa atter ikke ved en mislig Overenskomst skjule over Misligheder ved at sige: saaledes er det i Verden, men anderledes med den Christne. Thi dette er ganske sandt, men dersom enhver Døbt er Christen og den døbte Christenhed lutter Christne, saa er »Verden« slet ikke til i et christent Land, hvad i saa Fald lader sig bevise ved Hjælp af Klokkerens og Politie-Assistentens Lister. – Nei, der er virkelig en Strid mellem hvad Gud og hvad Verden forstaaer ved Kjerlighed. O, men er det begeistrende at stride for Arne og Fædreland, da vel ogsaa at stride for Gud, hvad Den gjør, der for Gud, for hans Aasyn holder fast ved Guds-Forholdet og dettes Bestemmelse af hvad Kjerlighed er. Sandt nok, Gud trænger ikke til noget Menneske, saa lidet som til hele Slægten eller til det Alt, der jo, hvilket Øieblik det skal være, for ham er det Intet, hvoraf han skabte det; men for Gud strider dog Den, der strider den gode Strid om at udtrykke, at Gud er til og er Herren, hvis Forklaring ubetinget skal adlydes.

Guds-Forholdet er Mærket, paa hvilket Kjerligheden til Mennesker kjendes som den ægte. Saasart et Kjerligheds-Forhold ikke fører mig til Gud, og saasart jeg i Kjerligheds-Forholdet ikke fører det andet Menneske til Gud, saa er Kjerligheden, var den end Tilbøielighedens høieste Lykke og Lyst, var den end de Elskende Jordlivets høieste Gode, dog ikke sand Kjerlighed. Dette kan Verden aldrig faae i sit Hoved, at Gud saaledes ikke blot bliver Trediemand i ethvert Kjerligheds Forhold, men egentligen bliver den eneste elskede Gjenstand, saa det ikke er Manden, der er Hustruens Elskede, men det er Gud, og det er Hustruen, som ved Manden hjælpes til at elske Gud og omvendt, og saaledes fremdeles. Den blot menneskelige Opfattelse af Kjerlighed kan aldrig komme videre end til det Gjensidige: at den Elskende er den Elskede og den Elskede den Elskende. Christendommen lærer, at en saadan Kjerlighed endnu ikke har fundet sin rette Gjenstand: Gud. Der hører til et Kjerligheds-Forhold det Tredobbelte: den Elskende, den Elskede, Kjerligheden, men Kjerligheden er Gud. Og derfor er det at elske et andet Menneske at hjælpe ham til at elske Gud, og det at være elsket det at blive hjulpen.

Verdens Tale om Kjerlighed er forvirrende. Naar der saaledes siges til en Yngling, som gaaer ud i Verden »elsk, saa bliver Du elsket«, da er dette ganske sandt – især hvis den Vandring, han tiltraadte, var ind i Evigheden, ind i Fuldkommenhedens Land. Men Ynglingen skal jo gaae ud i Verden, og derfor er det svigefuldt at tale saaledes, uden at minde ham om, selv at holde sig til Gud for at lære, hvad Kjerlighed er, og om, at Verden, hvis den ikke af Gud har lært det Samme (ak, og saa var det jo Fuldkommenhedens Land Ynglingen betraadte) har en ganske anden Forestilling. Dersom Christus ikke havde været Kjerlighed, og Kjerligheden i ham Lovens Fylde, mon han da var bleven korsfæstet? Dersom han havde slaaet af i Fordringen til sig selv og været enig med dem, som gjøre Kjerlighed til alt Andet end til Lovens Fylde guddommeligt forstaaet, dersom han istedenfor af Kjerlighed at være Verdens Lærer og Frelser havde i Lighed med Verdens Forestilling omdannet sin Forestilling om hvad det er at elske: mon han da ikke var bleven elsket og priset af Alle, eller vel endog (o, rædsomme Afsindighed!) forgudet af Tilhængere? Dersom Apostlene ikke havde holdt fast ved, at Kjerlighed er Lovens Fylde og altsaa noget Andet end Opfyldelse af menneskelige Overenskomster og Deeltagelse i menneskeligt Sammenhold, dersom de ikke havde holdt fast ved i denne Forstand at elske Menneskene, uden at ville indlade sig paa at lempe sig efter Verdens Forestilling om hvad det er at elske: mon de vare blevne forfulgte? Thi hvad er det Verden elsker og kalder Kjerlighed, hvad Andet end Halvhed og heelt jordisk Sammenhold i Verdslighed, hvilket netop, evigt forstaaet, er Halvhed. Mon og nogensinde noget Menneske er blevet mere udkreget for Selvkjerlighed end Den, der virkelig holdt sig til Guds-Fordringen og i Troskab til denne elskede Menneskene, derfor ogsaa vedblev at elske dem skjøndt forfulgt og miskjendt? Er det ikke ogsaa naturligt, at Verden vredes, at der er Een, som af et saadant Menneske elskes høiere, Een, i Kjerlighed til hvem en Saadans Kjerlighed er til Menneskene? Naar Ens Stræben gaaer ud paa at vinde jordisk Fordeel, saa klager man vistnok uretfærdigt

over Verden, hvis man klager over slet ingen Venner at finde, thi til den Priis kan man nok blive elsket, vinde Venner, have Flere eller Færre, med hvem man – kjerligt holder sammen. Men naar et Menneskes Stræben gaaer ud paa ubetinget, med alle Opoffrelser, med Opoffrelse af Alt, forarmet, foragtet, udelukket af Synagogen, at holde sammen med Gud i at elske Menneskene: saa kan Du for den Sags Skyld gjerne i Avisen bekendtgjøre, at Du søger en Ven – naar Du blot tilføier Betingelserne, og altsaa her med særligt Eftertryk, »at det ikke er for Fordelens Skyld«; Du finder vanskeligt Nogen. Vi forundre os over, at Christus valgte saadanne ringe Mennesker til Apostler, men, fraseet hvad der vistnok var bestemmende i Valget, at jo ringere Apostelen var som Menneske desto stærkere Eftertryk paa den ham forundte guddommelige Myndighed, mon det ikke næsten er mere forunderligt, at Christus dog fik dem, at det altsaa virkeligen lykkedes ham at danne en Forening af Elleve, hvis Bestemmelse var at holde sammen i Beredvillighed til at lade sig hudflette, forfølge, bespotte, korsfæste, halshugge, og hvis Bestemmelse tillige ikke var, indbyrdes at smigre hinanden, men tvertimod gjensidigt at hjælpe hinanden til Ydmyghed for Gud? Mon det ikke vilde lyde som en forfærdelig Spot over, hvad Verden forstaaer ved Kjerlighed, men mon det ikke derhos kunde virke som en gavnlige Opvækkelse, hvis En i disse Tider, da der dannes saa mange Selskaber, bekendtgjorde, at han agtede at stifte en saadan Kjerligheds Forening? Thi at der, naar En vil bringe alle Offrene, saa er en Slump, der i al Magelighed ønske at have Fordeel af hans Opoffrelser, det kan Verden forstaae, den Art Deeltagelse, som heelt om Udbyttet ingenlunde er endog blot halvt om Arbeidet, findes dog nok i Verden. Og det forstaaer sig, den sande Deeltagelse findes ogsaa paa Jorden, men hvor Du finder den, vil Du finde den hadet og forfulgt af Verden. Forsøg det, tænk Dig et Menneske (og Du Behøver jo end ikke at tænke ham i Besiddelse af den Fuldkommenhed, som udmærker hine Herlige, der, forskudte af Slægten, bleve Slægtens Hæder), tænk Dig et Menneske, der var eller blev, eller var og blev saaledes ulykkelig, at Jordens Goder og jordisk Fordeel i hans Øine havde tabt Tillokkelsen, saaledes ulykkelig, at han, »træt af at sukke« (Psalm. 6, 7), som vi i den hellige Skrift læse om den ulykkelige Sara (Tob. 3, 12), »saare bedrøvet vilde hænge sig«, tænk Dig, at det da just i Nødens mørkeste Time blev ham ganske klart, at trods al hans Ulykke, som visseligen ikke lindredes, om han vandt hele Verdens Goder, da deres Besiddelse ved at opfordre til den glade Nydelse for ham vilde være en smertelig Erindring om hans Elendighed, og egentligen heller ikke forøgedes ved jordisk Gjenvordighed, der snarere, ligesom det mørke Veierligt for den Sørgmodige, vilde samstemme med hans Sindsstemning, tænk Dig, at det blev ham ganske klart, at det Høieste dog endnu for ham stod tilbage, det at ville elske Menneskene, at ville tjene det Gode, tjene Sandheden ene for Sandhedens Skyld, det Eneste, der i Sandhed kunde opmuntre hans bekymrede Sind og skjenke ham Livslyst for en Evighed – tænk Dig en Saadan i Verden, og Du skal see, det vil gaae ham ilde, han vinder ikke Verdens Kjerlighed, han vil ikke blive forstaaet, ikke elsket af Verden. I Forhold til som Menneskene lidt mere eller lidt mindre tilhøre Verden, ville Nogle beklage ham, Nogle smile af ham, Nogle helst være ham qvit, fordi de mærkede Braaden, Nogle misunde ham og dog ikke misunde ham, Nogle føle sig tildragne af ham, men dog igjen tilbagestødte, Nogle arbeide ham imod men dog have Alt i Beredskab til at ære ham efter hans Død, nogle Ynglinge qvindeligt føle sig henrevne af ham, men blot lidet ældre ikke mere ganske forstaae ham; men Verden vilde ligefrem og aabenlyst bevise hans Selvkjerlighed, fordi han hverken skaffede sig selv eller Andre, ja ikke noget eneste andet Menneske, jordisk Fordeel. Bedre er Verden ikke; det Høieste den anerkjender og elsker er, naar det kommer høiest: at elske det Gode og Menneskene, dog saaledes, at man tillige passer paa sin egen og nogle Andres jordiske Fordeel. Hvad der gaaer derover kan Verden med sin bedste Villie – nu dette er jo kun en Talebrug – ikke begribe; eet Skridt derud over, og Du har tabt Verdens Venskab og Kjerlighed. Saaledes er Verden og dens Kjerlighed. Ingen lagttager, der med en Gradestok prøver en Vædskes Vægtfylde, kan sikkrere indestaae for, hvor mange Grader den holder, end jeg vil indestaae for denne Opfattelse af Verdens Kjerlighed, der ikke er aldeles ond, som den stundom hidsigt fremstilles, heller ei ubedærvet, men saadan til en vis Grad god og ond. Men christeligt forstaaet er rigtignok dette »til en vis Grad« af det Onde.

Dog dette sige vi ikke for at dømme, lader os ikke spille Tiden derpaa; Overveielsen søger kun ved Tankens og ved lidt Menneskekundskabs Hjælp at gennemtrænge Sandsebedragene, eller at forstaae hiint apostoliske Ord ind i Livets daglige Forhold, hvor just Sandsebedragene høre hjemme. Der behøves vistnok ingen Tid for at blive bedragen, det kan man strax blive og saa vedblive længe at være det; men for at blive opmærksom paa Bedraget bruges der Tid. Det er vistnok det lettere i en Fart at faae anskaffet sig en Indbildning om hvad Kjerlighed er, og saa tilfredsstille sig selv i sin Indbildning, det langt lettere i en Hast at faae nogle Stykker Mennesker at holde sammen med i Selvkjerlighed, indtil det Sidste elsket og agtet af dem: der er overhovedet Intet saa let og Intet saa selskabeligt som det at fare vild. Men er dette Dig det sidste og høieste Formaal at faae Livet gjort let og selskabeligt, saa indlad Dig aldrig med Christendommen, flye den, thi den vil lige det Modsatte, vil gjøre Dig Livet vanskeligt og gjøre det just ved at gjøre Dig eensom for Gud. Ingen Alvorlig bliver derfor træt af at efterspore Sandsebedragene, thi forsaavidt han er en Tænkende frygter han meest af Alt det at være i en Vildfarelse – hvor beqvem Indretningen, hvor godt end Selskabet var; og som Christen frygter han mest at være fortabt uden at vide af det – hvor smigrende, hvor glimrende end Omgivelsen og Selskabet var.

At saaledes Fordringsfuldhed ikke er Kjerlighed synes saa let at indsee, at man skulde troe, Ingen kunde falde paa at være af den Mening. Dog er dette ikke altid Tilfældet, og her er just et Exempel paa et Sandsebedrag, forsaavidt den blot menneskelige Dom skulde være den afgjørende. Dersom den Fordringsfulde selv vilde falde paa at kalde det Kjerlighed, da vilde man vel gjøre Indsigelse, da var det heller

ikke noget Sandsebedrag; dette fremkommer kun, naar de Andre ønske at blive Gjenstand for denne Fordringsfuldhed, ansee den for Kjerlighed, prise den som Kjerlighed og ham som kjerlig. Uden at være nogen stor Menneskekjender er det ikke vanskeligt at paavise Livsforhold, hvor et Menneske kan være saaledes stillet, at der er dem, som netop ville synes godt om ham, netop rose hans Kjerlighed, hvis han under Navn af Kjerlighed vil fordre Alt af dem. Der gives jo Mennesker, som egentligen ikke vide Andet om Kjerlighed end at den er Kjælerie. Saadanne Mennesker ville just, at Den, de skulle elske og holde af, skal være fordringsfuld. Der gives Mennesker, som umenneskeligt have glemt, at ethvert Menneske skal styrke sig ved den for alle Mennesker fælles guddommelige Lighed, at derfor, hvad enten et Menneske er Mand eller Qvinde, fattigt Begavet eller rigt Begavet, Hersker eller Træl, Tigger eller Rigmand, bør og tør Forholdet mellem Menneske og Menneske aldrig være dette, at den Ene tilbeder, den Anden er en Tilbedet. Dette er saa let at indsee, at man maaskee tænker denne Afskyelighed kun kan hidrøre fra en Misbrug af Overlegenheden, altsaa fra den Overlegne. Ak, den kan ogsaa hidrøre fra den Afmægtige, der selv ønsker den, for nemlig dog paa den Maade, at have en Slags Betydning for den Overlegne. Tag Evighedens Ligelighed bort og dennes guddommelige Opreisning, det er, antag, at den er glemt, saa veed den svage Qvinde i Forhold til den overlegne Mand, den svagt Begavede og dog Forfængelige i Forhold til den mægtigt Begavede, den Fattige og dog kun verdsligt Bekymrede i Forhold til »den almægtige Mand«, den meget Underordnede og dog Jordisksindede i Forhold til Herskeren, de veed ikke Andet som Udtryk for Forholdet end at henkaste og bortkaste sig selv. Og da de dog, fordi de intet Høiere *ville* kjende, intet Høiere kjende, saa ønske de selv denne Afskyelighed, ønske den med al Lidenskab. Ønsket er at være til for den Mægtige; som Magt lader det sig verdsligt ikke gjøre, saa bliver Henkastelsen det Ønskede. Er det maaskee ikke seet, at en Pige hellere vilde umenneskeligt bortkaste sig selv og tilbede den Forgudede, blot begjerende Eet af ham, at han umenneskeligt skulde fordre Alt af hende, og paa dette Vilkaar høit prisende hans Kjerlighed, hellere end at forstaae, at for Gud ere alle disse Forskjelligheder mellem Menneske og Menneske Spøg, Tant, ofte til Fordærvelse! Og dog vil Pigen kalde det Selvkjerlighed, om den Forgudede søgte at bibringe hende denne Kundskab. Er det ikke seet, at det svage, ved at glemme Gud, nedrige Menneske kun havde eet Ønske, at maatte kaste sig i Støvet for Herskeren – for dog at være til for ham, kun een Begjering, at Herskeren vil træde paa ham, for saa glad at prise Herskerens huldsalige Kjerlighed og Hjertensgodhed! Er det ikke seet, at hine Forfængelige, som ganske have glemt Gud, blot ønske et Forhold til den Udmærkede, villigen kalde det nedrigste et Tegn paa hans Kjerlighed! Og vil han det ikke, vil han netop forebygge dette ved at hjælpe dem til hiin salige Lighed for Gud, da kaldes dette Selvkjerlighed. O, naar først det Evige er taget bort af et Menneske eller det er i ham som var det ikke tilstede, det Evige, som paa een Gang er hvad der kan køle alle usunde Hidsigheder i Forholdet mellem Menneske og Menneske, men ogsaa hvad der kan opflamme naar Timeligheden vil isne, naar først det Evige er taget bort af et Menneske, da er der ingen Sikkerhed for, at han kan falde paa at kalde det Afskyeligste med Kjerlighedens Navn og selv lidenskabeligt attraae at være Gjenstand for denne Afskyelighed. Man kan umenneskeligt ville gjøre sig uundværlig ved sin Magt, men man kan ogsaa umenneskeligt ville gjøre sig uundværlig ved sin Afmagt, og derfor netop krybende, tryglende kalde et andet Menneskes Fordringsfuldhed Kjerlighed.

Men Evighedens Fordring skal ikke fritage et Menneske fra at opfylde Guds Lov, om saa hele Verden vilde fritage ham, om saa hele Verden vilde elske hans Fordringsfuldhed, men misforstaae hans Kjerlighed, fordi denne maaskee først gennem Fortvivlelse kan lære de Fortvilede at holde sig til Gud, istedenfor tryglende at tage Skade paa deres Sjele. Evighedens Fordring skal forhindre Kjerligheden fra at standse i noget Selvbedrag og fra at tilfredsstille sig selv i noget Sandsebedrag, og det skal ingen Undskyldning være, at Menneskene jo selv ønske det, selv kalde det Kjerlighed og at elskes at blive Fordringsfuldhedens Gjenstand. Det er Gud, der har nedlagt Kjerligheden i Mennesket, og det er Gud, som skal bestemme, hvad der i ethvert Tilfælde er Kjerlighed.

Men naar saa Vennen, den Elskede, de Elskede, de Medlevende mærke, at Du af Gud vil lære hvad det er at elske, istedenfor at lære det af dem, saa ville de maaskee sige til Dig: »spar Dig selv, opgiv denne Overspændthed, hvorfor vil Du tage Dig Livet saa nær, mindsk Fordringen, saa ville vi leve et skjønt, et riigt, et betydningsfuldt Liv i Venskab og Glæde.« Og dersom Du giver efter for dette falske Venskabs Indskydelser, da skal Du blive elsket, blive priset for Din Kjerlighed. Men vil Du det ikke, vil Du hverken i at elske være en Forræder mod Gud eller mod Dig selv, eller mod de Andre, da maa Du finde Dig i at blive kaldet Selvkjerlig. Thi Din Overbeviisning, at det at elske sig selv i Sandhed er at elske Gud, det at elske et andet Menneske at hjælpe ham til at elske Gud, denne Din Overbeviisning skal Din Ven maaskee ikke bryde sig om. Han mærker vel, at Dit Liv, dersom det i Sandhed forholder sig til Guds-Fordringen, indeholder, selv om Du Intet siger, en Paamindelse, en Fordring til ham – denne er det han vil have bort. Lønnen derfor er Venskabet og det gode Navn af en Ven. I Verden har destoværre det Verdslige i den Grad Overhaand, at man, naar man taler om falsk Venskab, strax tænker paa et Bedrag i Forhold til jordiske Fordele, eller en Troløshed i Forhold til jordiske Goder. Og dette var vistnok ikke Din Vens Hensigt eller Mening. Han vilde kun bedrage Dig for Guds-Forholdet, og at Du, som Ven, var ham behjælpelig i at bedrage sig selv: saa vilde han i Bedraget trofast holde sammen med Dig for Liv og Død. Man taler om Verdens Falskhed og tænker derved strax paa, at den bedrager En i Henseende til jordiske Goder, skuffer Ens store Forventninger, spotter Ens dristige Planer, men at den, naar den i denne Henseende ærligt holder Alt, mere næsten end den har lovet, da just kan bedrage allerfarligst, denne dens farligste Falskhed tænker man sjeldnere paa, at Verden ved sit – oprigtige Venskab (thi det falske Venskab var jo naar den bedrog En for det Timelige) vil lære En at

glemme Gud. Man taler om at forskrive sig til den Onde, og hvis man spørger, hvilke Fordele der da bydes til Vederlag, saa vil man nævne Magt, Ære, Lysters Tilfredsstillelse og Deslige. Men at man ved en saadan Forskrivelse tillige kan vinde at blive elsket af Menneskene, priset for sin Kjerlighed, det glemmer man at tale om og at tænke paa. Dog er dette Tilfældet – thi det Modsatte er og var jo Tilfældet, at De, som i Kjerlighed til Gud elskede Menneskene, bleve hadede i Verden. Som Verden ved at byde Magt og Vælde har villet friste et Menneske til at glemme Gud, og saa igjen behandlet det samme Menneske som et Udkud, fordi han bestod i Fristelsen: saaledes har Verden ogsaa fristende budet En sit Venskab, og igjen hadet ham, fordi han ikke vilde være dens Ven. Det Evige, Guds-Fordringen til Kjerligheden vil Verden ikke gjerne høre Noget om, endnu nødigere see det udtrykt i Livet. Men mon Verden derfor siger om sig selv, at den er selvkjerlig? Ingenlunde. Og hvad gjør saa Verden? Saa siger Verden om Den, som vil holde sig til Gud, at han er selvkjerlig. Den Udvei er gammel: at offere Een, naar alle de Andre kan have Fordeel deraf.

Deri er nemlig Gud og Verden enige, at Kjerlighed er Lovens Fylde, Forskjellen er, at Verden ved Loven forstaaer Noget, den selv hitter paa; og Den, som samtykker dette og holder sig det efterrettelig, han er kjerlig. Hvor Mangen har ikke en Piges Kjerlighed, guddommelig forstaaet, fordærvet, netop derved, at han, bedragen for sit Guds-Forhold, blev hende altfor tro, medens hun til Gjengjæld var udtømmelig i Lovtaler over hans Kjerlighed! Hvor Mangen har ikke Slægt og Venner fordærvet, medens dog hans Fordærvethed var som var den ikke, thi nu blev han netop elsket og priset for sin Kjerlighed – af Slægt og Venner! Hvor Mangen har ikke en Samtid fordærvet, den Samtid, som til Vederlag forgudede hans kjerlige Sind, fordi den fik ham til at glemme Guds-Forholdet og forvandlet til Noget, man støiende kan stadse med, juble for, bløddagtigt beundre, uden at fornemme nogen Paamindelse om det Høiere? Thi for at gjøre et andet og sandeligen alvorligt Spørgsmaal, og for tillige end ikke at pege paa det høieste Forbillede, men nøies med et ringere, der dog i den saakaldte Christenhed destoværre er tilstrækkeligt nok, hvorfor mon hiin Oldtidens eenfoldige Vise, da han, af Selvkjerligheden og Verdsligheden anklaget for Letsindighedens Domstol, dømt fra Livet forsvarede sit Liv: hvorfor mon han sammenlignede sig med en »Bremse« i samme Øieblik, som han kaldte sig selv en guddommelig Gave, og hvorfor mon han elskede Ynglinge saa høit? Mon ikke det Første, fordi han, som en Hedning kunde det, havde elsket Menneskene i noget Høiere, altsaa fordi han havde virket opvækkende og ikke paa nogen Maade ladet sig fortrylle af Timeligheden eller af noget Menneske, ikke af noget dvask eller hidsigt Sammenhold i Elskov, i Venskab, i Overenskomst med Andre, med en Samtid, men foretrukket at være den Selvkjerlige, den Drillende, hvem Ingen elskede? Mon ikke det Sidste, fordi han indsaar, at Ynglinge dog endnu have en Modtagelighed for det Guddommelige, hvilken saa let tabes i Aarene, i Handel og Vandel, i Elskov og Venskab, i Underkastelse under en blot menneskelig Dom og under Tidens Fordringer? Altsaa, fordi han ved det Evige og ved »noget Guddommeligt« havde forhindret sin Kjerlighed til Menneskene fra at standse i Selvbedrag eller Sandsebedrag, altsaa, fordi han, ved at holde sig selv nær til Fordringen, havde været som en Fordring til Menneskene.

Dersom Du derfor paa nogen Maade, om end i menneskelig Skrøbelighed, vil eftertragte at fuldkomme det apostoliske Ord, at Kjerlighed er Lovens Fylde: da tag Dig iagt for Menneskene! Mon vel i den Forstand, at Du skulde lade være at elske dem? O, hvilken Urimelighed, hvorledes skulde saa Din Kjerlighed kunne blive Lovens Fylde! Men tag Dig iagt for, at det ikke bliver Dig vigtigere, at Du ansees for at elske dem, end at Du elsker dem; tag Dig iagt for, at det ikke er Dig vigtigere at blive elsket end Det, hvori I skulle elske hinanden; tag Dig iagt, at de ikke franarre Dig det Høieste, fordi Du ikke kan taale at blive kaldet selvkjerlig! Beraab Dig heller ikke, for at bevise Din Kjerlighed, paa Menneskenes Dom om Dig; thi Menneskenes Dom har kun forsaavidt Gyldighed, som den stemmer med Guds-Fordringen, i andet Fald ere Menneskene blot Dine Medskyldige! Lær tillige, og glem aldrig Lærdommen, dette Veemodige, som er Jordlivets Sandhed, at al Kjerlighed mellem Menneske og Menneske hverken kan eller skal være fuldkommen lykkelig, aldrig tør være fuldkommen tryk. Thi, guddommelig forstaaet, har selv den lykkeligste Kjerlighed mellem Menneske og Menneske endnu een Fare, som den blot menneskelige Opfattelse af Kjerlighed ikke tænker paa, den Fare, at den jordiske Kjerlighed kunde blive for hæftig, saa Guds-Forholdet forstyrredes, den Fare, at Guds-Forholdet, naar der menneskeligt talt er idel Fred og ingen Fare end ikke at øine, kan kræve selve denne den lykkeligste Kjerlighed som Offer. Og af denne Fares Mulighed følger, at Du, selv i det lykkeligste Kjerligheds-Forhold, altid maa vaage bekymret, skjøndt dette jo ikke er Bekymringen, at Du skulde blive træt af den Elskede eller den Elskede af Dig, men bekymret for, at I skulle glemme Gud, eller den Elskede gjøre det, eller Du selv. Og af denne Fares Mulighed følger, for at minde om Indledningen til denne Overveielse, hvor vanskeligt det, christelig forstaaet, maa være at love Kjerlighed, naar det at holde kan betyde at skulle være hadet af den Elskede. Kun Gud, der jo, som udviklet blev, ogsaa er Kjerlighedens eneste, sande Gjenstand, er det altid lykkeligt, altid saligt at elske; Du skal ikke vaage i Bekymring, men kun vaage i Tilbedelse.

Kjerlighed er Lovens Fylde. Men Loven er jo de udtømmelige Bestemmers Mængde, hvorledes skulle vi da blive færdige med at tale derom? Saa lad os samle det Mangfoldige paa det Afgjørende. *Lovens Fordring* maa nemlig være en dobbelt, *deels en Fordring til Inderlighed, og deels en Fordring til Vedvarende.*

Hvilken er nu den fortrede Inderlighed? Den blot menneskelige Opfattelse af Kjerlighed fordrer ogsaa

Inderlighed, Hengivenhed, Opoffrelse, men bestemmer den blot menneskeligt. Inderlighedens Hengivenhed er: med enhver Opoffrelse at fyldestgjøre den Elskedes (Gjenstandens) Forestilling om hvad Kjerlighed er, eller dog paa eget Ansvar at ville vove at afgjøre, hvad Kjerlighed er. Men guddommeligt forstaaet er det, at elske sig selv at elske Gud, og det i Sandhed at elske et andet Menneske at være ham behjælpelig til eller i at elske Gud. Her er altsaa Inderligheden ikke bestemt blot ved Kjerligheds-Forholdet, men ved Guds-Forholdet. Den fordrede Inderlighed er da Selvfornegtelsens, som nærmere bestemmes ikke i Forhold til den Elskedes (Gjenstandens) Forestilling om Kjerlighed, men i Forhold til at hjælpe den Elskede til at elske Gud. Deraf følger, at Kjerligheds-Forholdet som saadant kan være det Offer, der fordres. – Kjerlighedens Inderlighed maa være opoffrende, og altsaa uden at fordre nogen Løn. Den reent menneskelige Opfattelse af Kjerlighed lærer ogsaa, at Kjerligheden ingen Løn fordrer – kun vil den være elsket, som var dette ingen Løn, som bliver det hele Forhold dog saa ikke indenfor Bestemmelsen af Forholdet mellem Menneske og Menneske. Men den christelige Kjerligheds Inderlighed er villig, til Løn for sin Kjerlighed at være hadet af den Elskede (Gjenstanden). Dette viser, at denne Inderlighed er et reent Guds-Forhold, den har ingen Løn, end ikke den at være elsket: saaledes tilhører den ganske Gud, eller Mennesket i den ganske Gud. Den Selvfornegtelse, den Selvbeherskelse, den Selvopoffrelse, som dog kun er en Omsætning indenfor Timeligheden, indenfor Menneskelighedens Synskreds, er ikke den christelige i Sandhed, er som en Spøg i Sammenligning med den christelige Alvor, er som et første Tilløb til den christelige Afgjorthed. Man vil offre Dette eller Hiint og Alt, men man haaber dog paa at blive forstaaet, og derved at blive i Meningens Sammenhæng med Menneskene, som da maae anerkjende og glæde sig ved Ens Opoffrelser; man vil forlade Alt, men man mener dog ikke dermed at skulle blive forladt af Sproget og Menneskenes Forstaaelse. Opoffrelsens Bevægelse bliver da en tilsyneladende, den gjør Mine til at forlade Verden, men bliver dog indenfor Verden. Vi ville ingenlunde nedsætte dette, o, selv denne blot menneskelige Opoffrelse findes maaskee sjældent nok. Men, christeligt forstaaet, maae vi sige den bliver staaende paa Halvveien. Den bestiger et høit Sted, thi menneskeligt talt staaer jo Opoffrelse høit, den kaster Alt fra sig for at bestige dette ophøiede Sted, hvis Høide Beundringen opdager, medens Opoffrelsen seer, at den er seet. Men at staae paa dette ophøiede Sted (thi sandeligen, Opoffrelse er Ophøiethed) anklaget, foragtet, hadet, bespottet værre næsten end den Nedrigste blandt de Nedrige, altsaa, overmenneskeligt anstrænget for at naae det ophøiede Sted at staae paa det ophøiede Sted saaledes, at det forekommer Alle, som stod man paa Foragtethedens laveste Sted: dette er christeligt forstaaet Opoffrelse, og det er tillige, menneskelig forstaaet, Afsindighed. Kun Een seer det sande Sammenhæng, og han beundrer ikke; thi Gud i Himlene beundrer ikke noget Menneske. Tvertimod, medens den sande Opoffrelse kun har eet eneste Tilhold: Gud, saa er den dog igjen som forladt af Gud, thi den forstaaer for Gud, at den slet ingen Fortjeneste har, men forstaaer tillige menneskeligt, at den ved kun at offre det Halve af hvad den offrede, vilde blive forstaaet af Menneskene, elsket, beundret, og dog i en vis Forstand for Gud betyde det Samme som den sande Opoffrelse, thi for Gud har ingen, ingen Opoffrelse Fortjeneste. Dette er christelig forstaaet Opoffrelse og er tillige menneskelig forstaaet Afsindighed. Dette er christelig forstaaet at elske; dersom det er saa, at det at elske er den høieste Lykke, er dette jo den tungeste Lidelse, – dersom da det at forholde sig til Gud ikke var den høieste Salighed!

Den anden Lovens Fordring er til Kjerlighedens Vedvaren i Tidens Længde. Denne Fordring gjør den blot menneskelige Opfattelse af Kjerligheden ogsaa, dog er, christeligt forstaaet, Fordringen en anden, da jo den fordrede Inderlighed er en anden. Fordringen til Vedvaren i Tiden er, at Kjerlighedens samme Inderlighed skal bevares i Tidens Længde, hvilket forsaavidt i en vis Forstand er et nyt Udtryk for Inderligheden. Saasnart Du mener, at Du i Din Kjerlighed har gjort nok, eller elsket længe nok, og nu maa fordre Noget af den Anden, saa opdager Du jo derved, at Din Kjerlighed er ifærd med at blive en Fordring, som var der, hvor opoffrende og hengiven Din Kjerlighed end er, dog en Grændse, hvor den maatte vise sig i Grunden at være en Fordring – men Kjerlighed er Lovens Fylde. Thi det er intet stort Selvfornegtelsens Øieblik, hvorom vi tale; Loven fordrer jo den samme Inderlighed i Tidens Længde. I Tidens Længde! Men er det ikke ligesom at forvride et Menneskes Sjel og en Selvmodsigtelse i Fordringen, paa eengang at gjøre Fordringen i saa forskjellig Retning, i Retning af Længde og i Retning af Dybde. See, Pilen flyver hurtigt gennem Luften i Længden, men hvis den paa samme Tid skulde bore sig ned i Jorden og dog vedblive at flyve med Pilens Fart: ak, hvilken Fordring! See, i Begeistringens store Øieblik, da dvæler det Evige, men naar saa Tiden begynder sin rastløse Travlhed, naar den bliver ved at gaae – da ikke at gaae med Tiden fra Begeistringens, men iilsomt at gaae med Tidens Hastighed, og dog langsomt med det Eviges Dvælen! At ligge paa sit Yderste (og naar et Menneske i Selvfornegtelse har maattet bringe det tungeste Offer: til Løn for sin Kjerlighed at være hadet af dens Gjenstand, da er han jo som Den, der ligger paa sit Yderste), og da at have en Fremtid, et langt Liv for sig, skjøndt Alt er forbi, altsaa, paa eengang og i ethvert Øieblik liggende paa sit Yderste at skulle gaae opreist fremad: hvilken Fordring! At ligge ned er jo lige det Modsatte af at gaae opreist, men at ligge paa sit Yderste er jo det meest afgjørende Udtryk for at ligge ned og altsaa den størst mulige Afstand fra Opreistheden. Har Du nogensinde seet en træet Vandrer, bærende en tung Byrde, at kæmpe med hvert Skridt for ikke at synke til Jorden: opreist holder han sig kun med stor Møie, han kæmper for ikke at segne. Men at være segnet, at ligge ned, at ligge paa sit Yderste og saa at ile freidigt fremad med den Opreistes Gang: vidunderligt! Og dette kan Fordringen være, og være tillige til Vedholdenhed i Tidens Længde.

Ak, i Aandens Verden er der noget Bedragerisk, hvortil der intet Tilsvarende findes i den udvortes Verden. Vi sige saaledes, at Barnet maa lære at stave førend det kan lære at læse. Dette er nu eengang saa, en

uomgaaelig Nødvendighed; det er aldrig hændt noget Barn, at det ved en Tilsyneladelse, et Sandsebedrag blev foranlediget til at indbilde sig, at det, længe førend det kunde stave, allerede kunde læse. Men i Aandens Forhold hvor forførerisk! Thi begynder ikke her Alt med Beslutningens, Forsættets, Løftets store Øieblik – hvor man jo læser saa flydende som den fuldendteste Forelæser den bedst indøvede Indenadslæsning. Og saa kommer først det Næste, saa skal man til det ganske Smaa, det reent Dagligdags, der slet ikke vil gjøre noget stort Indtryk eller vil hjælpe En ved det dristige Sammenhæng – ak, det er tvertimod som ved Stavningen, der river Ordene fra hinanden og i Stykker, saaledes er det jo i de lange, lange Timer, naar man ikke kan komme til Meningen og forgyeves venter paa Sammenhængen. At stride med sig selv i Selvfornægtelse, især hvis man skal seire, er anset for den vanskeligste Strid; og at stride med Tiden, hvis man skulde seire ganske, er anset for en Umulighed.

Den tungeste Byrde, der blev lagt paa et Menneske, (thi Syndens Byrde lagde han selv paa sig), er i en vis Forstand Tiden – sige vi ikke ogsaa, at den kan være dræbende lang! Og dog paa den anden Side hvilken formildende, hvilken lindrende, hvilken bestikkende Magt har ikke Tiden! Men dette Formildende, dette Bestikkende er jo en ny Fare. Hvis et Menneske gjorde sig skyldig i Noget – blot en Tid er gaaet, især hvis han i den synes at have gjort nogen Fremgang til det Bedre: hvor langt mildere forekommer Skylden ham? Men er dette vel saa? Er det da ogsaa saa, at naar den Tankeløse Øieblikket efter har glemt sin Skyld, saa er den glemt?

Siig saa om det er muligt at tale over dette Ord, at Kjerlighed er Lovens Fylde, uden mod sin Villie at dømme, hvis det dog kun er Ens Villie at dømme sig selv! Er der noget nøiagtigere Udtryk for, hvor uendeligt langt et Menneske er fra at opfylde Fordringen end dette, at Afstanden er saa stor, at han egentligen ikke engang kan beregne den, ikke kan gjøre Regnskabet op! Thi ikke blot forsømmes der dagligt saa meget, for ikke at tale om hvad der forskyldes, men naar saa nogen Tid er gaaet, er man end ikke istand til nøiagtigt at angive Skylden, som den forekom En selv, fordi Tiden forandrer og formilder Ens Dom om det Forbigangne – ak, men ingen Tid forandrer Fordringen, Evighedens: at Kjerlighed er Lovens Fylde.

III. B

Kjerlighed er Samvittighedens Sag

1 Tim. 1, 5. Men Summen af Budet er Kjærlighed af et reent Hjerte, og af en god Samvittighed, og af en Uskrømtet Tro.

Dersom man med eet eneste Ord skulde angive og betegne den Seier, Christendommen har vundet over Verden, eller endnu rigtigere den Seier, hvorved den har mere end overvundet Verden (da Christendommen jo aldrig har villet seire verdsligt), den Uendelighedens Forandring, som Christendommen tilsigter, hvorved i Sandhed Alt er blevet som det var og dog i Uendelighedens Forstand Alt nyt (thi Christendommen har aldrig været Ven af Nyheds-Kram) – saa veed jeg intet kortere, men heller intet mere afgjørende end dette: den har gjort ethvert menneskeligt Forhold mellem Menneske og Menneske til et Samvittigheds-Forhold. Christendommen har ikke villet styrte Regjeringer fra Thronen, for at sætte sig selv paa Thronen, den har i udvortes Forstand aldrig stridt om Pladsen i den Verden, af hvilken den ikke er, (thi i Hjertets Rum, hvis den der finder Plads, tager den dog ingen Plads i Verden), og dog har den uendeligt forandret alt Det, som den lod og som den lader bestaae. Som nemlig Blodet banker i hver en Nerve, saaledes vil Christendommen med Samvittighedsforholdet gennemtrænge Alt. Forandringen er ikke i det Udvortes, ikke i det Tilsyneladende, og dog er Forandringen uendelig, som hvis et Menneske, istedenfor Blod i sine Aarer havde hiin guddommelige Vædske, om hvilken Hedenskabet drømte – saaledes vil Christendommen indaande det evige Liv, det Guddommelige i Menneskeslægten. Derfor har man sagt, at de Christne var et Folk af Præster, og derfor kan man, naar man betænker Samvittigheds-Forholdet, sige, at det er et Folk af Konger. Thi tag det ringeste, det meest overseete Tjeneste-Menneske, tænk Dig hvad vi kalde en ret eenfoldig fattig stakkels Arbeidskone, der erhverver sit Udkomme ved det ringeste Arbeide: hun har, christeligt forstaaet, Lov til, ja vi bede hende ret indstændigt i Christendommens Navn, at hun vil gjøre det, hun har Lov til, medens hun udfører sit Arbeide, talende med sig selv og med Gud, hvad der ingenlunde sinker Arbeidet, hun har Lov til at sige »jeg gjør dette Arbeide for Daglønnen, men at jeg gjør det saa omhyggeligt som jeg gjør, det gjør jeg – for Samvittighedens Skyld.« Ak, verdsligt er der kun eet Menneske,

et eneste, der ingen anden Forpligtelse erkjender, end Samvittighedens: det er Kongen. Og dog har hiin ringe Kone, christelig forstaaet, Lov til, kongeligt, at sige til sig selv for Gud »jeg gjør det for Samvittighedens Skyld!« Bliver Konen misfornøiet, fordi intet Menneske vil høre paa denne Tale, saa viser det blot, at hun ikke er christeligt sindet, ellers synes jeg dog, at det kan være nok, at Gud har tilladt mig at tale saaledes med ham – begjerligt at forlange Yttrings-Frihed i denne Henseende er en stor Daarskab mod sig selv; thi der er visse Ting, og deriblandt i Særdeleshed Inderlighedens Hemmeligheder, som tabe ved at offentliggjøres, og som ere ganske tabte, naar Offentliggjørelsen er bleven En det vigtigste, ja der er Hemmeligheder, som i saa Fald ikke blot ere tabte men ligefrem blevne Meningsløshed. Christendommens guddommelige Mening er i Fortrolighed at sige til ethvert Menneske: »hav ikke travlt med at forandre Verdens Skikkelse, eller Dit Vilkaar, som hvis Du, for at blive ved Exemplet, istedenfor at være en stakkels Arbeidskone, maaskee kunde drive det til at blive kaldet Madame, o nei, tilegn Dig det Christelige, og da skal det vise Dig et Punkt udenfor Verden, ved Hjælp af dette skal Du bevæge Himmel og Jord, ja, Du skal gjøredet endnu Vidunderligere, Du skal bevæge Himmel og Jord saa stille, saa let, at ingen mærker det.«

Dette er Christendommens Undergjerning, vidunderligere end det at forvandle Vand til Viin, denne Undergjerning, i al Stilhed, uden noget Thronskifte, ja uden at en Haand rører sig, at gjøre ethvert Menneske guddommeligt forstaaet til en Konge, saa let, saa behændigt, saa vidunderligt, at Verden i en vis Forstand ikke behøver at faae det at vide. Thi i Verden udenfor, der skal og bør Kongen være den Eneste, som hersker efter sin Samvittighed, men at adlyde – for Samvittighedens Skyld skal være Enhver tilladt, ja det kan Ingen, Ingen forhindre. Og der indenfor, der langt inde, hvor det Christelige boer i Samvittigheds-Forholdet, der er Alt forandret.

See, Verden gjør Allarm blot for at opnaae en lille Forandring, sætter Himmel og Jord i Bevægelse for Ingenting, som Bjerget, der føder en Muus: Christendommen gjør i al Stilhed Uendelighedens Forandring som var det Ingenting. Det er saa stille, som intet Verdsligt kan være, saa stille som kun en Afdød og Inderligheden kan være; hvad er og Christendommen Andet end Inderlighed!

Saaledes forvandler Christendommen ethvert Forhold mellem Menneske og Menneske til et Samvittigheds-Forhold, saaledes ogsaa Kjerlighedens. Det er dette vi nu ville betragte, at, christelig forstaaet,

er Kjerlighed Samvittighedens Sag.

I de forelæste apostoliske Ord indeholdes der aabenbart et Dobbelt, først »Summen af Budet er Kjerlighed«. Dette have vi i den foregaaende Overveelse udviklet, idet vi dog knyttede Betragtningen til et andet Ord, at Kjerlighed er Lovens Fylde. Men dernæst er det indeholdt i vor Text: naar Kjerlighed skal være Summen af Budet, da maa den være af et reent Hjerte og af en god Samvittighed, og af en uskrømtet Tro. Dog vælg vi at samle Opmærksomheden paa den ene Bestemmelse, at Kjerlighed er Samvittighedens Sag, i hvilken ogsaa de tvende ere væsentligen indeholdte, og til hvilken de ere væsentligen at henføre.

At nu en bestemt Art af Kjerlighed christeligt er gjort til en Samvittigheds-Sag, er Enhver tilstrækkeligt bekendt. Vi tale om Ægteskabet. Førrend Kirkens Tjener forener de Tvende til det Samliv, der har været deres Hjerters Valg, hvorom han dog ikke spørger dem, spørger han dem først hver især: har De beraadført Dem med Gud og med Deres Samvittighed. Altsaa Kirkens Tjener henfører Kjerligheden til Samvittigheden, hvorfor han jo og taler paa en Maade som Fremmed til dem, uden at bruge Fortrolighedens »Du«; han lægger de Tvende, hver især, paa Hjerte, at det er en Samvittigheds-Sag, han gjør et Hjertes-Anliggende til en Samvittigheds-Sag. Bestemtere og tydeligere kan dette dog vel ikke udtrykkes, og dog er der endnu et Udtryk for den samme Betragtning indeholdt i Spørgsmaalets Form, eller i at hver især spørges. At spørge – den Enkelte er det almindeligere Udtryk for Samvittigheds-Forholdet, og derfor er det netop ogsaa Christendommens væsentlige Betragtning af Menneskeslægten, først og fremmest at betragte alle disse Utallige hver for sig, hver især som den Enkelte.

Kirkens Tjener spørger altsaa de Tvende, hver især, om han har beraadført sig med Gud og med sin Samvittighed. Dette er den Uendelighedens Forandring, som i Christendommen foregaaer med Elskov. Den er, som alle Christendommens Forandringer, saa stilfærdig, saa skjult – fordi den kun tilhører det skjulte Menneskes Inderlighed, den stille Aands uforkrænkelige Væsen. Hvilke Afskyeligheder har Verden ikke seet i Forholdet mellem Mand og Kvinde, at hun, dyrisk næsten, var et ringeagtet Væsen i Sammenligning med Manden, et Væsen som af en anden Art; hvorledes er der ikke blevet kæmpet for verdsligt at indsætte Kvinden i lige Ret med Manden: men Christendommen gjør blot Uendelighedens Forandring og derfor i al Stilhed. Udvortes bliver paa en Maade det Gamle; thi Manden skal være Qvindens Herre, hun ham underdanig; men i Inderligheden er Alt forandret, forandret ved Hjælp af dette lille Spørgsmaal til Kvinden, om hun har beraadført sig med sin Samvittighed, at hun vil have denne Mand – til Herre, thi anderledes faer hun ham ikke. Dog Samvittigheds-Spørgsmaalet om Samvittigheds-Sagen gjør hende i Inderlighed for Gud

aldeles lige med Manden. Hvad Christus sagde om sit Rige, at det ikke er af denne Verden, det gjelder om alt det Christelige. Som en høiere Tingenes Orden vil det overalt være tilstede, men ikke til at gribe paa; som en venlig Aand overalt omgiver de Kjere, følger hvert deres Fjed, men ikke kan peges paa: saaledes vil det Christelige være Fremmed i Livet, fordi det tilhører en anden Verden, fremmed i Verden, fordi det vil tilhøre det indvortes Menneske. Taabelige Mennesker have taabeligen travlt for i Christendommens Navn at gjøre det verdsligt aabenbart, at Qvinden indsættes i lige Rettigheder med Manden: Slikt har Christendommen aldrig forlangt eller ønsket. Den har gjort Alt for Qvinden, hvis hun christeligt vil nøies med det Christelige; vil hun ikke det, da vinder hun kun et maadeligt Vederlag, for hvad hun taber, i den Smule Udvorteshed, hun verdsligt kan tiltrodse sig.

Saaledes med Ægteskabet. Men fordi Christendommen ved Ægteskabet har gjort Elskov til en Samvittigheds-Sag, deraf synes endnu ikke at følge, at den overhovedet har gjort Kjerlighed til en Samvittigheds-Sag. Dog er Den, som er af anden Mening, i en Vildfarelse betræffende det Christelige. Christendommen har nemlig ikke undtagelsesviis gjort Elskov til Samvittigheds-Sag, men fordi den har gjort al Kjerlighed til Samvittighedens Sag, har den ogsaa gjort Elskov dertil. Og desuden, dersom nogen Art af Kjerlighed skulde være vanskelig at forvandle til en Samvittigheds-Sag, da vel Elskov, der er grundet i Drift og Tilbøielighed; thi Drift og Tilbøielighed synes netop at være sig selv nok for Afgjørelsen af det Spørgsmaal, om den er tilstede eller ikke, og synes forsaavidt at gjøre Indsigelse mod det Christelige, ligesom det Christelige mod den. Naar nemlig tvende Mennesker elske hinanden, hvad de jo selv bedst maae vide, og der ellers Intet er til Hinder for Foreningen, hvorfor da gjøre Vanskeligheder, som dog Christendommen gjør, ved at sige: nei, de maae først have svaret paa det Spørgsmaal, om de have beraadført sig med Gud og deres Samvittighed. Christendommen vil aldrig gjøre Forandringer i det Udvortes, den vil hverken afskaffe Driften eller Tilbøieligheden, den vil blot gjøre Uendelighedens Forandring i det Indvortes.

Og Uendelighedens Forandring, (hvilken er Indvorteshedens skjulte Menneske, der har Retningen indefter mod Guds-Forholdet og deri er forskjellig fra den Indvorteshed, der har Retningen ud efter) vil Christendommen overalt gjøre, derfor ogsaa forvandle al Kjerlighed til Samvittigheds-Sag. Derfor betragter man det Christelige urigtigt ved at mene, at det er en enkelt Art af Kjerlighed, det undtagelsesviis vil gjøre til Samvittigheds-Sag. Man kan overhovedet heller ikke gjøre noget Enkelt til en Samvittigheds-Sag; enten maa man gjøre Alt dertil, som Christendommen gjør, eller slet Intet. Det er med Samvittighedens inderlige Kraft til at udbrede sig, ligesom med Guds Allestedsnærværelse: man kan ikke indskrænke den til et enkelt Sted og sige, at Gud er allestedsnærværende paa dette enkelte Sted; thi det er netop at negte hans Allestedsnærværelse. Og saaledes ogsaa at indskrænke Samvittigheds-Forholdet til noget Enkelt er overhovedet at negte Samvittigheds-Forholdet.

Dersom vi ville tænke os et Begyndelsespunkt i Christendommens Lære om Kjerlighed (om det end er umuligt at fastholde et Begyndelsespunkt i et Kredsløb), saa kan man ikke sige, at Christendommen begynder med at gjøre Elskov til Samvittigheds-Sag, som havde dette Anliggende først og fremmest tildraget sig den Læres Opmærksomhed, der har ganske andet at tænke paa end at faae Folk gifte. Nei, Christendommen er begyndt fra Grunden og derfor med Aandens Lære om hvad Kjerlighed er. For at bestemme hvad Kjerlighed er, begynder den enten med Gud eller med »Næsten«, hvilken Lære om Kjerlighed er den væsentlige christelige, da man jo for i Kjerlighed at finde »Næsten« maa gaae ud fra Gud, og i Kjerlighed til »Næsten« maa finde Gud. Fra denne Grund-Betragtning bemægtiger Christendommen sig nu enhver Yttring af Kjerlighed, og er nidkjer paa sig selv. Man kan derfor lige saa godt sige, at det er Læren om Menneskets Guds-Forhold, der har gjort Elskov til en Samvittigheds-Sag, som at det er Læren om Kjerlighed til Næsten. Begge Dele er ligeligt den christelige Indsigelse mod Driftens og Tilbøielighedens Selvraadighed. Fordi Manden først og fremmest tilhører Gud, førend han tilhører noget Forhold, derfor maa der først spørges ham, om han har beraadført sig med Gud og med sin Samvittighed. Ligesaa med Qvinden. Og fordi Manden først og fremmest, selv i Forhold til den elskede Qvinde, er »Næsten«, og hun ham først og fremmest »Næsten«, derfor maa der spørges, om han og hun har beraadført sig med Samvittigheden. Christelig forstaaet er Ligheden mellem alle Mennesker for Gud, og i Læren om at elske »Næsten« er Ligheden mellem alle Mennesker for Gud. Man troer maaskee, at Kjerlighed til Næsten allerede er Noget, naar den er en afdanket Elskov, ak, Kjerlighed til Næsten er det Sidste og det Høieste, og skal derfor skaffes Plads foran i selve Forelskelsens første og høieste Øieblik.

Dette er det Christelige. Det er saa langt fra, at vi først skulle faae travlt for at finde den Elskede, at vi tvertimod i at elske den Elskede først skal elske Næsten. For Driften og Tilbøieligheden er dette vistnok en besynderlig afkølende Bagvendthed; men dog er det det Christelige og heller ikke mere afkølende end Aand er i Forhold til det Sandselige eller det Sandselig-Sjeelige, medens det forøvrigt netop er Aandens Egenskab at være brændende uden at blusse. Hustruen skal først og fremmest være Dig »Næsten«, det, at hun er Dig Din Hustrue, er saa en nærmere Bestemmelse af Eders særlige Forhold til hinanden. Men hvad der er det evig Tilgrundliggende maa ogsaa ligge til Grund i enhver Yttring af det Særlige.

Hvis dette ikke var saa, hvorledes skulde man da faae Plads for Læren om Kjerlighed til Næsten; og dog glemmer man det almindeligviis ganske. Man taler hedensk, uden selv ret at mærke det, om Elskov og Venskab, indretter sit Liv i denne Henseende hedensk, og saa føier man lidt Christeligt til om at elske Næsten : nogle andre Mennesker. Men Den, som ikke passer paa, at hans Hustrue er ham Næsten, og saa

først Hustrue, han kommer aldrig til at elske Næsten, hvor mange Mennesker han end elsker; han har nemlig i Hustruen en Undtagelse. Denne Undtagelse vil han nu enten elske altfor hæftigt hele Livet igjennem, eller først altfor hidsigt og saa altfor koldt. Thi vistnok elskes Hustruen anderledes end Vennen, og Vennen anderledes end Næsten, men dette er ikke en væsentlig Forskjellighed, thi Grund-Ligheden ligger i Bestemmelsen »Næsten«. Det er med »Næsten« ligesom med Bestemmelsen »Mennesket«. Enhver af os er Mennesker og er saa igjen det Forskjellige, han særligen er; men det at være Menneske er Grundbestemmelsen. Ingen maa i den Grad forsee sig paa Forskjelligheden, at han, feigt eller overmodigt, glemmer, at han er Menneske; intet Menneske er ved sin særlige Forskjellighed en Undtagelse fra det at være Menneske, men er Menneske og saa det han særligen er. Saaledes har Christendommen heller ikke Noget mod, at Manden elsker Hustruen særligen, men han maa aldrig elske hende saaledes særligen, at hun er Undtagelsen fra det at være Næsten, hvilket ethvert Menneske er; thi saa forvirrer han det Christelige: Hustruen bliver for ham ikke Næsten, og derved blive alle andre Mennesker ham heller ikke Næsten. Dersom der levede eet Menneske, som ved sin Forskjellighed var Undtagelse fra det at være Menneske, saa er det Begreb »Menneske« forvirret: Undtagelsen er ikke Menneske, og de andre Mennesker ere heller ikke Mennesker.

Man taler om, at en Mand elsker sin Hustrue samvittighedsfuldt, eller sin Ven, eller de Nærmeste; men man taler ofte saaledes, at det indeholder en stor Vildfarelse. Christendommen lærer, at Du skal elske ethvert Menneske, derfor ogsaa Hustruen og Vennen samvittighedsfuldt, det er jo en Samvittigheds-Sag. Naar man derimod saadan taler om at elske Hustrue og Ven samvittighedsfuldt, saa mener man i Almindelighed: i Splidagtighedens Forstand eller hvad der er det Samme i Sammenholdets Forstand at elske dem saaledes fortrinsviis, at man slet ikke har med andre Mennesker at gjøre. Men den Art Samvittighedsfuldhed er christelig forstaaet just Samvittighedsløshed. Man seer jo ogsaa, at det altsaa bliver Hustruen og Vennen, der skulle bestemme, om den udviste Kjerlighed er samvittighedsfuld. Heri ligger Usandheden, thi det er Gud, som ved sig selv og ved Hjælp af Mellembestemmelsen »Næsten« seer efter, om Kjerligheden til Hustrue og Ven er samvittighedsfuld. Kun da er nemlig Din Kjerlighed en Samvittigheds-Sag; men dette er dog vel klart, at man i Sandhed kun kan være samvittighedsfuld i en Samvittigheds-Sag, thi ellers kunde man jo ogsaa tale om at være samvittighedsfuld i at hæle. Først maa Kjerligheden være bestemt som Samvittigheds-Sag, førend der kan være Tale om at elske samvittighedsfuldt. Men Kjerlighed er først bestemt som Samvittigheds-Sag, naar enten Gud eller »Næsten« er Mellembestemmelsen, altsaa ikke i Elskov og Venskab som saadan. Men er Kjerligheden, i Elskov og Venskab som saadan, ikke bestemt som Samvittigheds-Sag, saa er den saakaldte Samvittighedsfuldhed netop betænkeligere og betænkeligere, jo fastere og fastere Sammenholdet er.

Det Christelige forholder sig nemlig ikke som en nærmere Bestemmelse i Forhold til hvad man i Hedenskab og ellers har kaldet Kjerlighed, men er en Grundforandring; Christendommen er ikke kommen ind i Verden for at lære een eller anden Forandring i, hvorledes Du *særligen* skal elske Hustrue, Ven, men for at lære, hvorledes Du *almeen-menneskeligt* skal elske alle Mennesker. Og denne Forandring er det igjen, der christeligt forandrer Elskov og Venskab.

Man hører ogsaa stundom sige: det at spørge En om hans Elskov er et Samvittigheds-Spørgsmaal. Men ofte nok forstaaes dette ikke ganske rigtigt. Grunden hvorfor det er et Samvittigheds-Spørgsmaal er, fordi et Menneske i sin Elskov først og fremmest tilhører Gud. Derfor vredes heller Ingen, naar Præsten spørger, thi han spørger i Guds Navn. Men som oftest tænkes ikke herpaa, derimod kun paa, at Elskov er et saadant inderligt Anliggende, at enhver Trediemand er uvedkommende, enhver Trediemand – endogsaa Gud, hvilket, christeligt forstaaet, er Samvittighedsløshed. Dog er et Samvittigheds-Spørgsmaal overhovedet utænkeligt betræffende et Anliggende, i hvilket et Menneske ikke forholder sig til Gud; thi at forholde sig til Gud, er netop at have Samvittighed. Derfor kunde et Menneske heller ikke have Noget paa sin Samvittighed, dersom Gud ikke var til, thi Forholdet mellem den Enkelte og Gud, Guds-Forholdet er Samvittigheden, og derfor er det saa forfærdeligt at have end det Mindste paa sin Samvittighed, fordi man strax har Guds uendelige Tyngde med.

Kjerlighed er Samvittighedens Sag, og er saaledes ikke Driftens og Tilbøielighedens, eller Følelsens Sag, eller Forstands-Beregningens Sag.

Den verdslige eller blot menneskelige Betragtning kjender en Mængde Arter af Kjerlighed, og veed god Beskeed om hver enkelt Forskjellighed og de enkeltes Forskjellighed fra hinanden indbyrdes, fordyber sig i denne Forskjellighedernes Forskjellighed, fordyber sig – hvis det ellers er muligt at fordybe sig i Retning af Overflade. Med Christendommen er det Omvendte Tilfældet. Den kjender egentligen blot een Art Kjerlighed, Aands-Kjerligheden, og beskæftiger sig ikke stort med at udpensle de Forskjelligheder, i hvilke denne grundfælles Kjerlighed kan aabenbare sig. Den hele Forskjel mellem forskellige Arter af Kjerlighed er christeligt væsentligen afskaffet.

Den blot menneskelige Betragtning opfatter Kjerlighed *enten* blot reent umiddelbart som Drift, Tilbøielighed (Elskov), som Tilbøielighed (Venskab), som Følelse og Tilbøielighed med een eller anden forskjelliggjørende Tilsætning af Pligt, Natur-Forhold, Hævd o. s. v., *eller* som Noget, der skal eftertrages og erhverves, fordi Forstanden indseer, at det at være elsket og afholdt, ligesom det at have Mennesker, man

elsker og holder af, er et jordisk Gode. Alt dette beskæftiger Christendommen sig egentligen ikke med, hverken med den Art Umiddelbarhed, eller med den Art Bequemmelighed. Christendommen lader det Alt staae ved Magt, have sin Betydning i det Udvortes; men paa samme Tid vil den ved sin Lære om Kjerlighed, der ikke er beregnet paa Bequemmelighed, lade Uendelighedens Forandring foregaae i det Indvortes. Der er noget Vidunderligt og maaskee for Mangen noget Underligt, noget Ubegribeligt i, at det Christeliges evige Magt er saa ligegyldig ved Anerkjendelse i det Udvortes, noget Vidunderligt i, at dette just er Alvor, at Inderligheden saaledes netop for Alvorens Skyld leger fremmed i Verdsligheden. Der har jo derfor ogsaa været Tider i Christendommen, hvor man har meent, at det var fornødent at forraade Hemmeligheden og derved at skaffe det Christelige et verdsligt Udtryk i Verdsligheden. Saa vilde man afskaffe Ægteskabet og levede vistnok – skjult i Klosteret. Dog er Inderligheden Skjul eller det skjulte Menneskes Inderlighed, som »bevarer Troens Hemmelighed« (1 Tim. 3, 9), et langt sikkrere Skjul. Klosterets Skjul i Skovens Eensomhed eller fjernt paa det utilgængelige Bjergs Top, og den stille Beboers Skjulested i Klosteret var derfor i Forhold til den sande christelige Inderlighed en Barnagtighed, ligesom naar Barnet skjuler sig – for at man skal komme og finde det. Klosterets skjulte Indsieder underrettede Verden om, at han havde skjult sig, det er, han havde, christelig forstaaet, ikke for Alvor skjult sig, men legede Skjul. Ved lignende Misforstaaelse af det Christelige, ved lignende Barnagtighed meente man saa, at det var christeligt at forraade Hemmeligheden, verdsligt at udtrykke det Christeliges Ligegyldighed for Venskab, for Familie-Forhold, for Fædrelandskjerlighed – hvilket dog er usandt, thi verdsligt er Christendommen ikke ligegyldig for Noget, den er tvertimod ene og alene aandelig bekymret for Alt. Dog, at udtrykke sin Ligegyldighed saaledes, at man er ivrig for, at de Vedkommende skulle faae det at vide, det er jo netop ikke at være ligegyldig. En saadan Ligegyldighed er, som naar En gaaer hen til en Anden og siger »jeg bryder mig ikke om Dig«, hvortil den Anden maatte svare »hvorfor uleiliger Du Dig da med at sige mig det«. Det var atter en Barnagtighed, det var paa en barnagtig Maade at være fornem af det Christelige. Men dertil er det Christelige for alvorligt, til at være fornemt. Det vil udvortes slet ingen Forandring frembringe i det Udvortes, det vil gribe dette, rense dette, hellige dette, og saaledes gjøre Alt nyt, medens dog Alt er gammelt. Den Christne maa gjerne gifte sig, gjerne elske sin Hustrue, især saaledes som han skal elske hende, gjerne have en Ven og elske sit Fødeland; men dog skal der i alt dette være en Grund-Forstaaelse mellem ham og Gud i det Christelige, og dette er Christendom. Thi Gud er ikke som et Menneske, det er ikke Gud magtpaaliggende at faae Syn for Sagen, for at han kan see, om hans Sag har seiret eller ikke; han seer i Løndom lige saa godt. Og det er saa langt fra, at Du skulde hjælpe Gud til at lære om, at det er ham, der skal hjælpe Dig til at lære om, saa Du vænnes fra det Verdslige, der vil have Syn for Sagen. Havde Christus følt nogen Trang til at faae Syn for Sagen, saa havde han vel slaaet til, tilkaldt de tolv Legioner Engle. Dette vilde han netop ikke, han irettesatte derimod Apostlene, som ønskede at faae Syn for Sagen, at de ikke vidste af hvilken Aand de taledede, da de vilde have en Afgjørelse i det Udvortes. Afgjørelse i det Udvortes vil Christendommen netop ikke (uden forsaavidt den vil sætte eet eller andet Tegn, der er Verdsligheden til Forargelse som f. Ex. Sacramentets Tegn), den vil tvertimod paa Mangelen af denne prøve Troen i den Enkelte, prøve, om den Enkelte vil bevare og nøies med Troens Hemmelighed. Det Verdslige trænger altid paa Afgjørelse i det Udvortes, mistroisk troer det ellers ikke paa, at Afgjørelsen er til. Men denne Anledning til Mistroiskhed er netop Anfægtelsen, hvori Troen skal prøves. Verdsligt forstaaet vilde det ogsaa være langt sikkrere for at faae det afgjort og for at være ganske sikker paa, at der er en Gud til, at have et Billede af ham stillet op – saa kunde man da see, at han var til? eller at en Afgud var til? som dog heller ikke er til. Verdsligt vilde det ogsaa have været langt sikkrere, at Christus paa udvortes Maade, maaskee ved pragtfuldt Optog, havde søgt at vise, hvo han var, istedenfor at paatage sig en ringe Tjeners Skikkelse, uden engang at være paafaldende derved, saa han saae ganske ud som et andet Menneske, og verdsligt aldeles forfeilede sin Opgave: men dette er just Anfægtelsen, hvori Troen forsøges. Og saaledes ogsaa i Forhold til den christelige Opfattelse af Kjerlighed. Verdslig Misforstaaelse trænger paa, for at faae det udtrykt i det Udvortes, at Kjerlighed christeligt er Aands Kjerlighed – ak, men dette kan ikke udvortes udtrykkes i nogen Udvorteshed, thi det er netop Indvorteshed. Men dette er Verdsligheden til Forargelse, som alt Christeligt, og derfor ligesom det Modsatte, at Christendommen gjør et vilkaarligt udvortes Tegn til den eneste Afgjørelse i det Udvortes, som Vandet i Daaben. Verden er bestandigt stik imod; der hvor Christendommen vil have Indvorteshed, der vil den verdslige Christenhed have Udvorteshed, og der hvor Christendommen vil have Udvorteshed, der vil den verdslige Christenhed have Indvorteshed, hvad der lader sig forklare af, at overalt hvor det Christelige er, er Forargelsen stillet ved Siden af.

Dog kjender Christendommen kun een Art af Kjerlighed: Aands-Kjerlighed, men denne kan ligge til Grund for og være tilstede i enhver anden Yttring af Kjerlighed. Hvor forunderligt! Thi denne det christelige Livs Tanke har noget tilfælles med Dødens Tanke. Tænk Dig et Menneske, der paa eengang vilde samle Indtrykket af alle de Livets Forskjelligheder mellem Menneske og Menneske, som han havde seet, og da, idet han opregnede dette, vilde sige: »»alle disse forskjellige Mennesker seer jeg, men jeg seer ikke Mennesket««. Ligesaa er det med den christelige Kjerlighed i Forhold til de forskjellige Arter af Kjerlighed, den er i dem alle, det vil sige, den kan være, men den christelige Kjerlighed selv kan Du ikke pege paa. Elskov kjender Du paa, at en Kvinde er den Elskede, Venskab paa Vennen, Kjærlighed til Fødelandet paa Gjenstanden; men den christelige Kjerlighed kan Du end ikke kjende paa, at den elsker Fjenden, thi dette kan ogsaa være en skjult Form af Forbittrelse, som hvis Nogen gjør det – for at samle gloende Kul paa hans Hoved; Du kan heller ikke kjende den paa, at den hader den Elskede, thi dette er Dig egentligen umuligt at see, naar Du ikke selv er den Paagjeldende, og Du veed det med Gud. Fra Guds Side hvilken Tillid i en vis

Forstand mod et Menneske, og hvilken Alvor! Vi Mennesker, vi passe paa, at have sikre og tilforladelige Tegn, hvorpaa Kjerligheden kjendes. Men Gud og Christendommen har intet Kjendetegn – er dette ikke at have en stor, ja al mulig Tillid til Menneskene? Naar vi i Forhold til et Menneske give Afkald paa Tegn, hvorpaa hans Kjerlighed skal kjendes, da sige vi jo, at vi vise ham ubegrændset Tillid, at vi ville troe ham trods alle Tilsyneladelser. Men hvorfor troer Du, at Gud viser en saadan Tillid? Mon ikke, fordi han seer i Løndom? Hvilken Alvor!

Men *Du* seer aldrig, og aldrig har noget Menneske seet den christelige Kjerlighed, i samme Forstand som aldrig Nogen har seet »Mennesket«. Dog er »Mennesket« den væsentlige Bestemmelse, og dog er den christelige Kjerlighed den væsentlige Kjerlighed, som der, christeligt forstaaet, kun er een Art af Kjerlighed. Thi, for at gjentage, Christendommen har ikke forandret Noget i hvad Menneskene før have lært om at elske de Elskede, Vennen o. s. v., ikke føiet Lidt til eller taget Noget bort, men forandret Alt, forandret hele Kjerligheden. Og kun forsaavidt der af denne Grund-Forandring følger en Indvorteshedens Forandring i Elskov og Venskab, kun forsaavidt har den forandret disse. Og dette har den gjort ved at gjøre al Kjerlighed til Samvittigheds-Sag, hvad der i Forhold til Elskov og Venskab o. s. v. lige saa meget kan betyde Lidenskabernes Afkølelse, som det betyder det evige Livs Inderlighed.

Kjerlighed er Samvittighedens Sag, og maa derfor være af et reent Hjerte og af en uskrømtet Tro.

»Et reent Hjerte«. I Almindelighed tale vi ellers om, at der til Kjerlighed eller for at hengive sig i Kjerlighed fordres et frit Hjerte. Dette Hjerte maa ikke tilhøre nogen Anden eller noget Andet, ja endog den Haand, som bortgiver det, maa være fri; thi det skal ikke være Haanden, der tager Hjertet med Magt og giver det bort, men det skal jo tvertimod være Hjertet, der bortgiver Haanden. Og dette Hjerte, frit som det er, skal saa finde hele Friheden i at bortgive sig – ikke den Fugl, Du slipper ud af Din Haand, ikke Pilen fra den slappede Buestreng, ikke den Green, der bøiedes, naar den atter finder sin Retning, Intet, Intet er saaledes frit, som det frie Hjerte, naar det frit giver sig hen. Thi Fuglen er dog kun fri, fordi Du slipper den, og Pilen farer dog kun frem, fordi den forlader Buestrengen, og Grenen reiser sig kun igjen, fordi Trykket ophører; men det frie Hjerte bliver ikke frit ved en Modstands Ophør, det var frit, det havde sin Frihed – og dog, det fandt sin Frihed. Skjønne Tanke, livsalige Frihed, der finder hvad den har. – Dog jeg taler jo næsten som en Digter, hvilket ogsaa kan være tilladt, naar Hovedsagen ikke glemmes, naar det netop gjøres for at belyse denne – thi derfor bestræbe vi os at tale indyndende, hvis det var muligt, om hvad der er Menneskene i Almindelighed lifligt at høre, netop for at det ikke skal friste Nogen, som var det Mangel paa Sands eller Evne til at tale om dette, der afholdt os fra at tale derom eller fra udelukkende at tale derom og som om det Høieste, glemmende Hovedsagen: det Christelige.

Et reent Hjerte er ikke et i denne Forstand frit Hjerte, eller det er det, som her ikke kommer i Betragtning; thi et reent Hjerte er først og sidst et *bundet Hjerte*. Derfor er det ikke saa lysteligt at tale herom, som at tale om Frihedens livsalige Selvfølelse og Selvfølelsens livsaligste Lyst i Hengivelsens Dristighed. Et bundet Hjerte, ja et i dybeste Forstand bundet Hjerte, intet Skib, naar det ligger for alle Ankere, er saaledes bundet, som det Hjerte maa være, der skal være reent – dette Hjerte maa nemlig være bundet til Gud. Og ingen Konge, der bandt sig ved den haardeste Haandfæstning, og intet Menneske, der bandt sig ved den tungeste Forpligtelse, og ingen Dagleier, der bandt sig for hver Dag, og ingen Timelærer, der bandt sig for hver Time, er saaledes bunden; thi enhver Saadan kan dog sige, hvorvidt han er bunden, men til Gud maa Hjertet være bundet grændseløst, hvis det skal være reent. Og ingen Magt kan binde saaledes; thi Kongen kan døe fra Haandfæstningen, og Herren kan døe, saa Dagleierens Forpligtelse hører op, og Underviisningens Tid kan være forbi – men Gud døer ikke, og Baandet, som binder, brydes aldrig.

Saaledes bundet maa Hjertet være. Du, som brænder i Elskovens Lyst eller i Venskabets Higen, husk paa, at hvad Du taler om Frihed, det har Christendommen aldrig negtet; men dog maa først denne uendelige Bundethed være, hvis den Elskedes Hjerte og hvis Dit skal være reent. Altsaa først den uendelige Bundethed, og saa kan Talen om Friheden begynde. Der er et fremmed Ord, som meget bruges i Videnskaben, men endnu mere i Handel og Vandel, o, det høres saa ofte paa Gader og Stræder, i de Travles Kreds, i Forretningsmandens Mund, det er det Ord »Prioritet«; thi Videnskaben taler meget om Guds Prioritet, og Forretningsmændene tale om Prioriteter. Saa lad os benytte dette fremmede Ord for at udtrykke Tanken saaledes, som den sikkert vil gjøre det rette Indtryk, lad os sige: Christendommen lærer, at Gud har første Prioritet. Ganske saaledes taler Videnskaben ikke om Guds Prioritet, den vil gjerne glemme, hvad Forretningsmændene veed om Prioriteter, at den er en Fordring. Gud har første Prioritet, og Alt, Alt, hvad et Menneske eier, er pantsat til Sikkerhed for denne Fordring. Naar Du husker dette, saa kan Du forresten, saa meget som Dig lyster, tale om Frihedens Lyst, o, men hvis Du virkeligen husker dette, da vil denne Lyst ikke friste Dig.

Det frie Hjerte har intet Hensyn, hensynsløst styrter det sig i Hengivelsens Lyst; men det uendeligt til Gud bundne Hjerte har eet uendeligt Hensyn, og ikke Den, der hvert Øieblik maa tage de mangfoldigste Hensyn, er saaledes bunden ved Hensynet, som det Hjerte, der uendeligt er bundet til Gud. Overalt hvor det er, eensomt med sig selv, eller udfyldt med Tanken om Andre, eller hos Andre, hvad det uendeligt bundne Hjerte end forøvrigt beskæftiger sig med, dette Hensyn har det altid hos sig. O, Du, der taler saa skjønt om, hvor meget den Elskede er for Dig eller Du for den Elskede, o, husk paa, at først maa dette Hensyn være for

Din Sjel som for den Elskedes, hvis et reent Hjerter skal bortgives i Elskov. Dette Hensyn er det Første og det Sidste, fra dette Hensyn er der ingen Skilsmisse, uden Brøde og Synd.

Det frie Hjerter har ingen Historie; da det gav sig hen, fik det sin Kjerlighedens Historie, lykkelig eller ulykkelig. Men det uendeligt til Gud bundne Hjerter har Historie forinden og forstaaer derfor, at Elskov og Venskab kun er et Mellemspil, et Indlæg i denne den eneste Kjerlighedens Historie, den første og den sidste. O, Du, som veed at tale saa skjønt om Elskov og Venskab, hvis Du forstod, at dette dog kun er et meget lille Afsnit indenfor hiin evige Historie: hvor vilde Du fatte Dig kort i Forhold til Afsnittets Korthed. Du begynder Din Historie med Kjerlighedens Begyndelsen og ender ved en Grav. Men hiin evige Kjerligheds-Historie er begyndt langt tidligere; den begyndte med Din Begyndelse, da Du blev til af Intet, og saasandt som Du ikke bliver til Intet, saasandt ender den ikke ved en Grav. Thi naar Dødens Leie er redet for Dig, naar Du er gaaet til Sengs for aldrig mere at staae op, og der kun ventes, at Du skal vende Dig om paa den anden Side for at døe, og Stilheden voxer omkring Dig, - naar da efterhaanden de Nærmere gaae bort, og Stilheden voxer, fordi kun de Nærmeste blive tilbage, medens Døden kommer Dig nærmere; naar saa de Nærmeste gaae sagte bort, og Stilheden voxer, fordi kun de Allernærmeste blive tilbage; og naar saa den Sidste har bøiet sig sidste Gang over Dig og vender sig til den anden Side, thi Du vender Dig nu til Dødens Side: der bliver dog endnu een tilbage paa hiin Side, han den Sidste ved Dødsleiet, han, der var den Første, Gud, den levende Gud - dersom ellers Dit Hjerter var reent, hvad det kun blev ved at elske ham.

Saaledes maa der tales om det rene Hjerter og om Kjerlighed som Samvittighedens Sag. Er Elskov og jordisk Kjerlighed Livets Lyst, saa den Lykkelige med Sandhed siger »nu først lever jeg«, saa det er Livets Lyst blot at høre den Elskende tale om sin Lykke, om Livet, det er dets Lyst: hiin samvittighedsfulde Kjerlighed maa en Afdød tale om, en Afdød, der vel at mærke ikke blev kjed af Livet, men just vandt Evighedens Livs-Lyst. Men det er en Afdød, der taler, ak, og dette synes Mange saa afskrækkende, at de ikke driste sig til at høre hans glade Budskab, medens Alle gjerne ville høre Den tale, hvem vi i fortrinlig Forstand sige om: han lever. Og dog maa der en Afdød til, og i det Øieblik, da de Medlevende glade tiljuble den Lykkelige et »Leve«, da siger Evigheden: »døe«, hvis ellers Hjertet skal blive reent. Thi vistnok var der Den, som blev lykkelig, ubeskriveligt lykkelig eller ulykkelig ved at elske et Menneske; men reent blev aldrig noget Menneskes Hjerter, hvis det ikke blev det ved at elske Gud.

»En uskrømtet Tro«. Var der og vel nogen afskyeligere Sættelse mulig end den, at elske - og Falskhed; dog det er jo en Umulighed, thi at elske i Falskhed er at hade. Og ikke blot gjelder dette om Falskhed, men den mindste Mangel af Oprigtighed er umulig at forene med det at elske. Saasart der mangler nogen Oprigtighed, saa er der ogsaa noget skjult, men i dette skjulte skjuler den selvske Selvkjerlighed sig, og forsaavidt som den er i et Menneske, elsker han ikke. I Oprigtigheden fremstiller den Elskende sig for den Elskede; og intet Speil er saa nøiagtigt i at opfatte den mindste Ubetydelighed, som Oprigtigheden er det, naar den er den sande, eller naar der i de Elskende er den sande Troskab i at gjengive sig selv i Oprigtighedens Speil, som Elskoven holder dem imellem.

Men kan nu tvende Mennesker saaledes i Oprigtighed blive hinanden gjennemsigtige, er det noget Vilkaarligt, at Christendommen taler om en uskrømtet Tro i en anden Forstand, forsaavidt den derved forstaaer Oprigtighed for Gud? Er det ikke just nødvendigt, hvis tvende Mennesker skulle elske hinanden i uskrømtet Tro, at først Oprigtighed mod Gud maa gaae forud i hver Enkelt? Thi er det alene Skrømt, naar et Menneske bevidst bedrager Andre eller sig selv, mon ikke ogsaa Skrømt, naar et Menneske ikke kjender sig selv; og kan vel en Saadan love Kjerlighed af uskrømtet Tro, eller kan han - holde hvad han lover? ja det kan han vel, men hvis han ikke kan love, kan han saa holde, hvad han ikke engang kan love? Og love Kjerlighed af uskrømtet Tro kan Den ikke, som ikke kjender sig selv.

Fortrolighedens Tanke indeholder i sig en Fordoblelse, og er denne: Den, til hvem et Menneske har det inderligste Forhold, altsaa det Forhold, der meest egnede sig til at være Gjenstand for den fortrolige Meddelelse eller for Meddelelse i Fortrolighed, kun til ham kan dette Menneske egentligen fortroe sig, eller have Fortrolighed, eller meddele sig i Fortrolighed. Men saaledes forholder jo Fortroligheden sig til sig selv, og saaledes bliver der, som det Væsentlige, i Fortrolighed et Udsigeligt, istedenfor at man skulde troe, at Fortrolighed var Udsigelsen. Naar saaledes Hustruen menneskeligt talt til sin Mand har sit inderligste Forhold, saa kan hun vel i Fortrolighed til sine Forældre meddele Eet og Andet, men denne Fortrolighed er Fortrolighed om Fortrolighed. Hustruen vil derfor føle, at hun langtfra ikke kan fortroe dem Alt eller fortroe dem det saaledes, som hun fortroer det til sin Mand, til hvem hun har sit inderligste Forhold - men ogsaa sit fortroligste, og til hvem hun egentligen kun kan fortroe sig betræffende sit inderligste Forhold, hvilket er Forholdet til ham. Udvortes Anliggende og ligegyldige Ting kan man ikke, eller dog kun naragtigt og afsindigt, meddele i Fortrolighed; men see, idet Hustruen vilde meddele en Anden sit inderste Anliggende, Forholdet til sin Mand, indseer hun selv, at der kun er Een, hvem hun ganske kunde meddele dette i Fortrolighed, og denne Ene er den Samme som Den, til hvem og med hvem hun har Forholdet.

Til hvem har nu et Menneske sit inderligste Forhold, til hvem kan et Menneske have det inderligste Forhold, mon ikke til Gud? Men altsaa bliver al Fortrolighed mellem Menneske og Menneske tilsidst blot Fortrolighed om Fortrolighed. Kun Gud er *Fortrolighed*, ligesom han er Kjerlighed. Naar da tvende Mennesker i Oprigtighed love hinanden Tro, er dette saa at love hinanden Tro, naar de først, hver især, love og have lovet

en Anden Tro? Og dog er paa den anden Side dette nødvendigt, hvis de, i christelig Forstand, skulle elske af uskrømtet Tro. Naar tvende Mennesker ganske fortroe sig til hinanden, er dette da ganske at fortroe sig til hinanden, naar de først, hver især, fortroe sig til en Tredie? Og dog er dette nødvendigt, hvis de ganske skulle fortroe sig til hinanden, selv om der i hver Enkelts Fortrolighed til Gud bliver det Udsigelige, hvilket just er Tegn paa, at Forholdet til Gud er det inderligste, det fortroligste.

Hvor indbydende, hvor indyndende lyder Talen om tvende Elskendes Fortrolighed med hinanden, og dog er der Skrømt i denne Tale som i denne Fortrolighed. Men naar der skal tales om Kjerlighed af en uskrømtet Tro, da maa en Afdød tale, og det lyder først som blev der sat Skilsmisse mellem de Tvende, der dog skjønt skulle forenes i det inderligste og det fortroligste Samliv. Ja, det er som en Skilsmisse, og dog er det Evighedens Fortrolighed, der sættes dem imellem. Mange, mange Gange ere Tvende blevne lykkelige i Fortrolighedens Forhold til hinanden, men aldrig har noget Menneske elsket af uskrømtet Tro uden ved Skilsmisens Fortrolighed med Gud, hvilken jo dog igjen er Guds Samtykke i de Elskendes Fortrolighed. – Kun da er Kjerlighed af et reent Hjerte og af en uskrømtet Tro, naar den er en Samvittigheds-Sag.